

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Seminarieledare: Yvonne Maria Werner
Handledare: Joachim Östlund
31 maj 2011, Sal 2 kl. 14.15-16

Begreppet medlidande som projektion av erfarenhet och framtid i det tidiga 1800-talet

Johanna Kristiansson

Abstract

Detta är en uppsats om begreppet medlidande i det sena 1700- och det tidiga 1800-talet. Genom att utgå ifrån Reinhart Kosellecks begreppsanalys, har begreppet medlidande undersökts i Arvid David Hummels och Anders Lidbecks texter skrivna år 1798 och 1807. Genom en analys i två faser har två historiska tider identifierats kopplade till de två texterna. Den första delen av analysen eftersökte sociala, politiska kulturella och religiösa tendenser i Hummel och Lidbecks beskrivningar av medlidandet. Därefter genomfördes en synkron och diakron analys. Den synkrona fokuserade på att teckna en bild av begreppet utifrån dess samtid och relation till andra begrepp. Den diakrona satte ut begreppet på en tidslinje i relation till begreppets inneboende erfarenheter och förväntningar. Denna undersökning kommer fram till att medlidandebegreppet har flera dimensioner. Trots att det bara är nio år mellan Hummel och Lidbecks texter, är de författade i två olika historiska tider. I början av 1800-talet innehar medlidandebegreppet en djupare innebörd och besitter fler nyanser än vad som framkommer av Svenska Akademiens ordboksdefinition.

Nyckelord: medlidande, känslöhistoria, känslor, emotions, Koselleck, begreppsanalys, sympati, empati, historisk tid.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Material, undersökningsprocess och analytiskt ramverk	3
1.2.1 Två akademiskt knutna texter	3
1.2.2 Undersökningsprocessen	4
1.2.3 Koselleck	6
1.3 Tidigare forskning	8
1.4 Medlidande enligt Svenska Akademiens ordbok	11
2 Den angränsande tiden	13
2.1 Romantiska vindar	15
3 Hummels och Lidbecks syn på medlidande	18
3.1 Om Hummel	18
3.1.1 Medlidandets uppkomst	21
3.1.2 Vem förtjänar medlidande?	23
3.1.3 Sätt att visa medlidande	27
3.1.4 Avslutande analys	28
3.2 Om Lidbeck	31
3.2.1 Medlidandets egenskaper	32
3.2.2 Att lida med andra	33
3.2.3 Vem förtjänar Lidbecks medlidande?	35
3.2.4 Varför känner människan medlidande, denna tvehövdade känsla?	37
3.2.5 Avslutande analys	40
4 Sammanfattning och avslutande diskussion	44
4.1 Sociala, politiska, kulturella och religiösa avtryck	44
4.2 Medlidande synkront	46
4.3 Medlidande diakront	47
4.4 Överlappande historiska tider	49
4.5 Sammanfattning	50
5 Referenser	52

1 Inledning

Enligt nationalencyklopedin betyder medlidande ”Känsla av smärta och bekymmer inför andras svårigheter”. En kort och koncis beskrivning av en komplex företeelse. För känslan är allt annat än enkel att förklara. Samtidigt som den uppkommer i de svåraste av stunder och under ibland hemska omständigheter kan den generera fullkomlig lycka och tillfredställelse. Det finns en inneboende dualism i begreppet som lockar till ett djupare studium av företeelsen.

Det är naturligt att lida med någon som utsatts för en olycka, insjuknat eller blivit ledsen. Fast vad är det som triggar igång den stickande känslan av medlidande innanför bröstet, den som kanske genererar en impuls att skicka iväg ett donations sms till en välkänd välgörenhetsorganisation? Är det någon skillnad på känslans av medlidande som riktas mot naturkatastroffer som via tv:n når ända in i våra vardagsrum, jämför med den känslan som uppstår vid mötet med den hemlösa mannen utanför Systembolaget? Är medlidande en självklarhet för alla individer och varför besitter vi människor denna besynnerliga dualistiskt komplexa känsla?

Dessa retoriskt ställda frågor är lika aktuella idag som för tvåhundra år sedan när Arvid David Hummel och Anders Lidbeck valde att skriva och publicera texter i ämnet. Nu liksom då reflekterade man över vad som egentligen rymdes inom begreppet. De två texterna har den gemensamma titeln *Om medlidande* och båda författarna ger sig i kast med att förklara vad medlidande är utifrån sina perspektiv.

Begrepp som medlidande bär med sig erfarenheter, som säger något om vad som har påverkat det över tid. Det har rest genom historien och samlat på sig en rad olika betydelser. Hur ett begrepp formuleras i en viss tid säger något om just den tiden. Begrepp som medlidande bär med sig betydelse från olika historiska tider som speglar dess bruk i det förflutna, i dess samtid och även i det framtida. Med utgångspunkt från Hummel och Lidbecks texter och Reinhart Kosellecks teorier ämnar jag analysera vilka innebörder och betydelse begreppet medlidande hade i Sverige runt sekelskiftet 1800.

För att bättre kunna analysera synen på medlidande i början av 1800-talet kommer jag att anknyta till det nya forskningsfältet känslhistoria, en genre som på senare år fått stor uppmärksamhet. Hummel och Lidbecks texter har mig veterligen inte tidigare analyserat och

ger därför möjlighet att ge ny kunskap och en ny förståelse av tiden. Då den romantiska perioden lätt hamnar i skymundan för den efterföljande industriella perioden och dess nationella identitetskonstruktionen anser jag det vara viktigt att lyfta fram de tankeströmningarna som präglade samhället runt 1800.

1.1 Syfte och frågeställning

Jag ämnar med denna uppsats att undersöka begreppet medlidande och dess användning i Sverige i början av 1800-talet. Syftet är att undersöka begreppet utifrån de två ovan nämnda akademiska texterna som båda har titeln *Om medlidande*. De är författade 1798 och 1807 av Arvid David Hummel respektive Anders Lidbeck och kommer sättas in i det rådande historiska sammanhanget. Detta kommer att göras i två faser. Först kommer jag att göra en grundanalys baserad på Reinhart Kosellecks teorier om begrepp som bärare av sociala, politiska och kulturella innebörder som präglade de olika "samtider" då de formats och förändrats. Språket införlivar erfarenheter samtidigt som det föregriper kommande erfarenheter. Koselleck argumenterar för att det finns flera parallella historiska tider som överlappar varandra och som kommer till uttryck i språket och de i begreppen lagrade mänskliga erfarenheterna och betydelserna. Exempelvis kan synen på vem som är värd medlidande variera från en historisk tid till en annan.

Den andra fasen består av en synkron och diakron analys av begreppet medlidande. Den synkrona analysen innebär att begreppet sätts i relation till sin samtid och till andra begrepp, medan den diakrona analysen har till syfte att placera in analysen i ett större linjärt perspektiv, alltså att återkoppla begreppet till inspirationskällor i andra historiska tider. I det linjära perspektivet sätts begreppet i relation till den historiska tid det passerat igenom, vilket Koselleck benämner som erfarenhetsrum. Den diakrona analysen syftar till att utröna vilken framtidsträvan som begreppet kan tänkas inbegripa. All form av dokumentation av historien bär med sig sitt förflutna. När begreppen sedan flyter in i nya historiska tider följer äldre betydelse med och byggs på efterhand. I varje historisk tid finns det någon form av förväntan på framtiden som kan upptäckas genom en analys av begreppen. Det är i rummet mellan det förflutna och framtiden som historisk tid existerar.

Syftet med min uppsats är att fånga upp medlidandebegreppets betydelser i den historiska tid då Hummel och Lidbeck författade sina avhandlingar. Min ambition är att utifrån dessa

avhandlingar analysera den betydelse som begreppet medlidande hade runt 1800, vilka sociala, politiska, kulturella och religiösa tendenser som speglar det förgångna och det framtida. Jag kommer att utgå från följande frågeställningar:

Vilka sociala, politiska kulturella och religiösa aspekter av begreppet medlidande återfinns i de båda avhandlingarna?

Vilka synkrona bilder av medlidandebegreppet målar Hummel och Lidbecks texter upp av begreppet?

På vilket sätt speglas medlidandebegreppets historiska erfarenheter och framtidsutsikter i Hummel och Lidbecks texter?

1.2 Material, undersökningsprocess och analytiskt ramverk

För att kunna förstå ett känslorelaterat begrepp som medlidande måste det sättas in i sitt historiska sammanhang. En ordbok kan ge en översiktlig bild av den språkliga innebörden i en given tid, men för att komma åt begreppets flerdimensionella innebörd krävs ett källmaterial som visar på medlidandebegreppets skiftande betydelser. Ett sådant källmaterial är akademiska avhandlingar, vilka speglar begreppets användning under en viss tid och hur det gjorts till föremål för idéspredning. År 1798 publiceras en avhandling skriven av Arvid David Hummel i Göteborg med titeln *Om medlidande*. Ett knappt decennium senare, 1807 gavs en annan avhandling med samma titel ut av lundaprofessorn Anders Lidbeck och studenten Anders Kollinius.

1.2.1 Två akademiskt knutna texter

Jag upplevde dessa båda arbeten som relevanta för studien eftersom de är författade av personer med anknytning till den akademiska världen. Lidbecks text är publicerat som en avhandling och kan därav betraktas som ett uttryck för de strömningar som rådde inom akademien vid

denna tid och som kan tänkas ha reflekterat rådande tankemönster och de idéer man önskade föra ut i samhället föra att skapa en bättre framtid.¹

Hummels text är inte en doktorsavhandling utan ett fristående verk. Han hade under fyra år varit student vid Uppsala universitet och publicerade därefter ett antal akademiska verk, bland andra den ovan nämnda *Om medlidande*.² Verket har en vetenskaplig karaktär med resonemang som underbyggs av källhänvisningar. Det utgör därmed ett intressant källmaterial som belyser de idéströmningar som fanns i Sverige under slutet på 1700- och det tidiga 1800-talet.

Utbudet är mycket begränsat när det kommer till texter skrivna specifikt i syftet att resonera kring medlidande. De två texter som jag valt att analysera är tämligen unika i sitt slag och ger en god bild av hur man resonerade kring begreppet och hur det förhöll sig till de i relation till de idéströmningarna som präglade tiden, nämligen upplysningen och romantiken.

De två texterna är som nämnts författade med nio års mellanrum. Lidbecks text är mer poetiskt komponerad än Hummels. I båda ändvänder flitigt metaforer och lyrik. För att texterna skulle förstås fullt ut har jag transkriberat dem med stöd av Svenska Akademiens ordbok. Hummels arbete bär endast hans namn, vilket gör det sannolikt att han författat verket. Det andra arbetet har författats av professor Lidbecks, tillsammans med studenten Anders Kollinius, vilket var ett vanligt förfarande vid denna tid. Jag kommer i analysen dock endast att ange Lidbecks namn. Eftersom syftet med uppsatsen är att studera dessa texter med sikte på deras inneboende essens och ta fasta på vilka idéer som begreppet medlidande bär med sig, är författarfrågan av mindre intresse. Jag kommer att analysera dessa arbeten som representanter för idéer som verkade runt sekelskiftet 1800 och inte som ett uttryck för enskilda personers åsikter. Den akademiska världen var då som nu en arena för tidens intellektuella strömningar, i detta fall upplysningen och romantiken.

1.2.2 Undersökningsprocessen

För att få fram synen på medlidande har jag först transkriberat de båda avhandlingarna. Därefter har texterna grundligt studerats och brutits ned till sina beståndsdelar. Jag har gjort en djupanalys med ambitionen att få fram betydelsen av begreppet medlidande i respektive text.

¹ Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria – Bildning och vetenskap under tusen år*, Stockholm 2000, s.330-333.

² Von Platen, Magnus, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, sökord: Arvid David Hummel.

Utifrån ett begreppshistoriskt perspektiv kommer uppsatsens frågeställningar besvaras. Det finns olika riktningar inom det begreppsanalytiska fältet och mitt val föll på den tyska skolans främsta representant Reinhart Koselleck. Ett alternativ hade varit att anknyta till Cambridge historikers Skinners perspektiv, men eftersom det fokuserar på enskilda historiska händelser, med fokus på retoriken, passande hans metod inte för den här undersökningen. Koselleck däremot riktar fokus på enskilda begrepp och deras relation till historien. Koselleck menar som nämnts att begreppen speglar historiska erfarenheter och mötet mellan det förgångna nutiden och framtiden. Människans handlingar, sociokulturella strukturer och idéer samlas och möts i begreppen. Det medför att en analys av begrepp över tid genererar en förståelse för de sociala, kulturella och politiska förändringarna som de bärs med sig. Kosellecks begreppsanalys bygger på den av lingvisten Ferdinand de Saussure inspirerade synkrona och diakrona analysen. Den synkrona analysen tar fasta på begreppens relation till andra begrepp som är aktuella i samtiden, medan den diakrona analysen fokuserar på den långa historiska linje som begreppen kan sättas in i. Syftet är att se hur begreppen förändrats över tid. Det är av vikt att båda analyserna görs, eftersom synkronin bär med sig diakronin.³

Sociala, politiska, kulturella och religiösa tendenser

Undersökningen genomförts i två faser. I den lyfts vissa moment i texten upp. Jag har använt en induktiv form av kategoriskapande och skapat en typ av undersökningsmall utifrån det studerade materialet i kombination med den kontextuella bakgrunden. Kategoriseringen utgår ifrån Reinhart Kosellecks teori och tar sikte på de sociala, politiska, kulturella och även religiösa aspekter som kan skönjas inom ett begrepp. Jag anknyter här till tidigare forskning om upplysningen och romantiken med vars hjälp begreppet sätts i en historisk kontext. Naturvetenskapliga resonemang och hänvisningar till förnuft och nytta har agerat indikatorer på upplysningstendenser i texterna, medan diskussioner kring naturen, människan, språket, religionen och konsten varit vägledande för att urskilja de romantiska dragen.

Det ideala upplysta samhället skulle genomsyras av den vetenskapliga världsbilden där man betraktade samhället som en mekanisk konstruktion som lydde under naturlagarna. Den exakta vetenskapen med dess bevisföring och krav på exakthet skulle ligga till grund för samhället. Det var dock inte ovanligt att en individ som likväl ägnade sig åt att studera merkantilism,

³ Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia*. Uddevalla 2004, s. 25-27, Bergström, Göran & Boréus, Kristina, *Textens mening och makt*, Lund 2005, s.184-187. Skinner Quentin, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge 2002 s. 3.

samtidigt verkade inom det kulturella fältet med det franska kulturlivet som förebild. På religionens område skulle skapelseberättelsen och bibelsynen analyseras från ett vetenskapligt perspektiv i syfte att systematiskt dokumentera naturen och människan. Romantiken innebar att avståndstagande från upplysningens rationella världsbild och en ny uppskattning av religion och tradition. Den romantiska världsbilden lyfte fram mystiken och menade att människan stod mitt i mellan den synliga världen och den transcendentia verkligheten. Människan ansågs kunna uppnå en högre lycka genom att närma sig naturen och det gudomliga. Vidare betonades känslans betydelse som ett redskap för att nå kunskap.⁴

Synkront och diakront

I den andra fasen av undersökningen gör jag en koppling till det större perspektivet genom att applicera en synkron och diakron analys. Definitionen av medlidandebegreppet så som det kommer till uttryck i Hummels och Lidbecks arbeten utgör utgångspunkten för den synkrona delen av undersökningen. Jag kommer här att försöka fånga upp texternas definitioner av begreppet och sätta dem i relation till andra begrepp. För att förankra den synkrona analysen kommer en analysmall att användas och ställas mot de analyserande texternas syn på medlidande. Frågorna vem, hur, vad och varför är ledande i analysprocessen. Vem anger texterna som mottagare och sändare, hur uttrycks medlidandet, vad är egentligen medlidande och varför uppstår känslan. Genom att besvara dessa frågor kommer jag att försöka målas upp kring medlidandebegreppet i Hummels respektive Lidbecks texter. Med hjälp av den diakrona analysen sätts begreppet i relation till det större sammanhanget, alltså den historiska kontexten. Syftet är här att undersöka hur författarna förhåller sig till de romantiska strömningarna och upplysningssidéer som präglar tiden samt andra inneboende nyanser av medlidandebegreppet.⁵

1.2.3 Koselleck

I sitt verk *Erfarenhet, tid och historia* resonerar Koselleck kring den historiska tiden och dess relativitet. Denna uppsats anknyter till Kosellecks teori om relationen mellan erfarenhet och framtid som präglar varje skeende i historien. Centralt i teorin är den accelererande tiden som

⁴ Eriksson, Gunnar, "Romanticism in Scandinavia" i Porter and Teich *Romanticism in national context*, New York 1988 s.172-173; Brewer, Daniel, *The Enlightenment Past- reconstructing eighteenth-century French Thought*, Cambridge 2008 s. 24-25; Frängsmyr 2000, s. 220, 234-235, 257, 220.

⁵ Bergström, & Boréus 2005 s.184-187; Koselleck 2004, s 25-27.

tog sin början under den tidigmoderna epoken och tiden accelererande under 1700-talet. Detta stadigt ökade tempo för med sig ett kortare tidsrum för varje epoks era att samla erfarenheter. När detta erfarenhetsrum reduceras rubbas historiens annars statiska karaktär.⁶

Denna dynamiska form av tid speglar av sig på begreppen. Liksom historien är begreppen föränderliga. Begreppen är komponenter i tiden som för med sig alla olika historiska tiders nyanser. Denna ackumulation av påverkan som begreppen bär med sig är i varje enskilt skede påverkat av den rådande epokens normer, värderingar och synsätt. Begreppen bär med sig sin historia som vid varje ny definiering i en ny tid och påverkas av det då aktuella sammanhanget. Jag kommer analysera hur medlidandebegreppet såg ut kring sekelskiftet 1800. Begreppet har vänts ut och in för att identifiera tidigare, samtida och framtida historiska tider som det för med sig. Både synkronin och diakronin fångas alltså upp i analysen.

Kosellecks teori går ut på att de två kategorierna förväntning och erfarenhet kan tematisera historisk tid. Eftersom en tids aktörer styrs av sitt förflutna och sina visioner om framtiden ger begreppet en bild av den politiska eller sociala strävan som dessa verkar under. Erfarenhet och förväntningar förs samman, och det är spänningen mellan dessa två kategorier som avslöjar den underliggande processen och som genererar den historiska tiden.⁷

Kosellecks arbete ger en bild av det historiska tidsbegreppet och dess förändring i mitten av 1700-talet från en statisk linjär syn, där historien betraktades som en bank av olika exempel på företeelser, till en mer dynamisk tidsuppfattning. Den historiska tiden utvecklades från denna statistiskt upplysta syn på historien till en rörlig företeelse som påverkades såväl av sitt förflutna som av de ambitioner som fanns för framtiden. Koselleck citerar i sin bok den protestantiske teologen Johann Arndt som i ett arbete från 1807 hävdar att tidens tempo har förändrats från skritt till galopp. Arndt sätter fingret på den samtid som Hummel och Lidbeck verkade i. Men var dåtidens människor medvetna om att det gick snabbare och att de befann sig mitt uppe i en förändringsprocess? De analyserade avhandlingarna är ett kikhål in i denna snabbt föränderliga period och ger en unik möjlighet att försöka förstå hur detta yttrade sig.⁸

⁶ Koselleck 2004 s. 133, 151.

⁷ Koselleck 2004 s. 48f, 54f, 70, 72, 170, 176.

⁸ Koselleck 2004, s. 142.

1.3 Tidigare forskning

Känslohistoria i sig kan betraktas som en tämligen nysprungna gren ur det vetenskapliga trädet. Det är först under de senaste decennierna som intresset ökat. Ur ett kognitivt perspektiv betraktas känslor som kopplade till den process av upplevelser och värderingar som en människa upplevt. Forskning som kan kopplas till medlidande eller de angränsande begreppen empati och sympati har i dagsläget en återknytning till främst det medicinska, psykologiska och det biologiska fälten. Intresset ligger på en funktions nivå med koppling till det biologiska där exempelvis autism lyfts upp i relation till känslan. Baserat på det sammankopplas alltså medlidandet i vår tid med lidande i fysisk och psykisk form och inte främst ur ett emotionellt perspektiv. Det senaste inom forskningen på området är förmodligen Frans De Waals bok *Empatins tidsålder*. De Waal beskriver i denna att känslor som rättvisekänslan och samarbetsförmågan är en del av vår mänskliga natur, en natur som vi även delar med andra djur.⁹

William M. Reddy framhåller i sitt verk *The navigation of feelings* från 2001, trots att känslor är en fundamental del av människan är det förvånande att forskningen varit så trevande på området. Dagens samhällssystem är uppbyggda utifrån att känslor är en central del av människan och att hon är medveten om vikten av sociala aspekter, men har intresset för att undersöka dess olika former varit svalt. Reddy finner att anledningen till detta är på grund av att 1900-talet präglades av den freudianska synen i västvärlden där känslorna i sig blivit åsidosatta, framför vilken form av förtryckt barndom de representerade. Det var först under 1970 talet som beteendevetare och psykologer exempelvis började studera känslornas egenvärde och inte i relation till en traumatisk uppväxt. Det är först under mitten av 1990-talet som känslor blev relevant och har lyfts upp inom många discipliner.¹⁰

William M. Reddys känslorelaterade teori resonerar kring ett alternativt vis att se till historien. Den differentiella effekten av den känslomässiga teorin kan förklara varför vissa samhällssystem är mer framgångsrika än andra och kan delvis förklara varför stormakter kommer och går. Vid kritik av den moderna cartesianismens inneboende dualism och dess poststrukturella kritiker öppnas ett utrymme. Där menar Reddy att känslor uppstår. Utrymmet består av den osäkerhet som finns inom människan i hennes tolkningar av omvärlden, dessa

⁹ De Waals, Frans, *Empatins tidsålder*, Stockholm 2011.

¹⁰ Reddy, William M., *The Navigation of Feeling. A framework for the history of emotions*, Cambridge 2001, s. 316.

tolkningar gör att människan har kapaciteten att ta åt sig intryck och värdera dem, skapa sig en egen bild. I utrymmet sker den emotionella avkodningen som tar stöd mot en känslökarta som rådande i det samhälle som den aktuella individen är en del av. Vad Reddy menar är att dessa olika kartor kan förklara samhällspolitisk framgång eller misslyckande.¹¹

2010 publicerades Annika Sandén och Joachim Östlunds artikel *Medkänslans makt och gränser. Nya linjer i känslornas historia*. Sandén och Östlund resonerar kring medkänslabegreppet längs med den historiska axeln och prövar begreppet som ett analytiskt verktyg i en modell med tre nivåer. Begreppet observeras utifrån kognition, artikulerat ideal och dess institutionella form. Sandén och Östlund finner att det finns flera parallella förklaringar till historien och kan tolkas som att de inte kan samexistera, trots att de kan det. Det intressanta för begreppet är inte dess bakgrund, utan hur det förändras, vilka institutioner som präglat begreppet som det har passerat igenom och hur dess åverkan varit på begreppet. Artikeln lyfter upp de indelningar som följer med begreppet. Det finns en koppling till politiska och kulturella faktorer som avgör vem eller vad som är värt medlidande. Sandén och Östlund menar att om man fokuserar på vilka krav som ställs för att en människa skall bistås med medkänsla i ett samhälle, så kan strukturella likheter och skillnader mellan olika tider synliggöras. I och med att denna typ av känsla institutionaliserats kommer den inte utan förbehåll. Dessa villkor förändras över tid beroende på hur samhället är konstruerat. Det är då inte människan som står i centrum för känslan, utan snarare känslans uttryck i den aktuella kontexten.¹²

Sandén och Östlunds analys anknyter till medeltidshistorikern Barbra H. Rosenwein som även hon intresserat sig för känslor i historien. Rosenweins teori bygger på ”emotional communities”, eller här översatt till emotionella rum. Hon menar att man kan identifiera olika sammanhang, eller rum, av känslor i en viss tid. Rosenwein exemplifierar med bland andra den helgonförklarade kyrkomannen Gregorius av Tours som levde på 500 talet. I Gregorius samtid var det i vissa sociala eller etniska grupper accepterat att gråta öppet, medan det i andra grupper inte var accepterat. Det kan enligt Rosenweins teori finnas olika rum av känslor i samma tid, som står för olika emotionella uppfattningar.¹³

¹¹ Reddy 2001, s. 316.

¹² Sandén, Annika & Östlund, Joachim, ”Medkänslans makt och gränser”, *Historisk tidskrift* 130:4 2010, s. 595, 600f, 608f;

¹³ Rosenwein, Barbara H., ”Worrying about emotions in History”, *The American Historical Review*, 107:3 2002, s. 821-845.

I sitt verk *Inventing human rights* beskriver historikern Lynn Hunt en teori kring empatins frigörelse. Känslor som empati är biologiskt medfödda och finns inom människan. Vad Hunt menar är att det var under 1700-talet när de stora samhällsomvandlingarna i Frankrike pågick som människans empati fick möjlighet att blomma ut. Denna frigörelse av empatin möjliggjorde de nya samhällsförändringarna och formulerandet av de mänskliga rättigheterna. Hunt menar att mänskliga rättigheter är i direkt relation till empatin, liksom inkluderings tanken om vem som innefattas och har rätt till de mänskliga rättigheterna. En förutsättning är att alla som inkluderas i begreppet är moraliskt jämställda och är ”normala människor”. I definitionen av vad normal är menar Hunt att det är människor som kan använda sitt förnuft och har en självbestämmande rätt. Problemet med begreppet mänskliga rättigheter i Hunts fall är att det är i beroendeställning till empatibegreppet. Empati går inte att definiera eftersom det grundas på människors egna inre känslor och varierar från individ till individ så går det heller inte att fastställa begreppet mänskliga rättigheter. Rättigheterna är alltså en flytande företeelse. Hunts tes är att empatin är den som leder till nya sociala och politiska rörelser i det sena 1700-tals samhället.¹⁴

I antologin *Compassion- The culture and politics of an Emotion*¹⁵ som kom ut 2005 diskuterar ett urval av professorer medlidandet utifrån olika perspektiv kopplade till den amerikansk kontexten. Texterna lyfter upp de moraliska ställningstaganden som kommer med medlidande, vilka skyldigheter som ett bevittande av lidande innebär. Hur detta sedan förhåller sig till olika politiska och kulturella kontexter resoneras av de olika författarna. Marjorie Garber förklarar det politiska spelet bakom medlidandet som ett samspel mellan de som besitter makten och pengarna och de behövande. Garber betraktar det som två konkurrerande komponenter, vilket gör det problematiskt för makthavare att balansera mellan de båda. Samtidigt som medlidande kan vara en bra strategi för att vinna röster i ett val, kan det även innebära stora svårigheter att genomföra. Lee Eldman resonerar i sin text ”Compassion’s compulsions” kring ifall det är en enskild person som väcker medlidandet eller ifall det är grupp. De moraliska ställningstagandena som medföljer i en komplex politisk kontext. Ingen är emot medlidande i sak, men när det kommer till vissa fall kan medlidandet vara begränsat.¹⁶

¹⁴ Hunt, Lynn, ”*Inventing Human Rights*”, New York 2007, s. 28, 33-34,39-40.

¹⁵ Berlant, Lauren, *Compassion. The Culture and Politics of an Emotion*, New York 2004.

¹⁶ Berlant, 2004, s.4-5; Garber, Marjorie, ”Compassion” i *Compassion. The Culture and Politics of an Emotion*, New York 2004.; Edelman, Lee, ”Compassion’s compulsion” i *Compassion. The Culture and Politics of an Emotion*, New York 2004.

Forskningsläget kring känslor och medlidande skiljer sig från denna uppsats då medlidandebegreppet tidigare analyserat efter Kosellecks idéer kring hur ett begrepp bör analyseras. Denna uppsats kommer alltså tillföra en ny aspekt på begreppet medlidande sett utifrån den historiska tiden.

1.4 Medlidande enligt Svenska Akademiens ordbok

Begreppet medlidande innebär enligt Svenska Akademiens ordbok någon som känner smärta gemensamt med någon annan rent fysiskt men även på ett mentalt plan. Att vara medlidsam är att visa deltagande inför någons sinnelag och det utdelas genom olika gester. En blick, handling eller beröring skulle kunna vara ett uttryck för medlidande. Medlidande är en känsla som enligt dagens forskning är en inneboende känsla som vi sammankopplar med en kroppslig åkomma. Det finns en nyansskillnad mellan sympati och medlidande. Sympatin är den förstående känslan som alla människor har gentemot varandra, den medlidande är den förstående känslan för någon med en sorg eller olycka. I 1945 års upplaga av ordboken uttrycks att medlidande framkalla en benägenhet att visa mildhet, barmhärtighet, overseende, misskund, skonsamhet, hjälpsamhet och välvilja.¹⁷

Definitionen av medlidandet härleds i ordboken tillbaka till 1526 där begreppet återfinns i en översättning av nya testamentet.¹⁸ 1619 definieras medlidandet av AJ Gothus som använder begreppet för att beskriva ett tillkännagivande av känslan då en vän befinner sig i ett sorgligt tillstånd. Under samma århundrade framgår ur domkapitel att en medliden person är på grund av medlidande benägen att vara barmhärtig, skonsam, beklagansvärd och ömkansvärd. Medlidenhet jämförs med sympatibegreppet som innebär en känsla av samhörighet och överensstämmelse. Under 1700-talet benämns begreppet i anslutning till den sympatiska och medlidande nerven, som snarare kan betraktas som en medicinsk definition. Eftersom det sympatiska nervsystemet är en del av nervsystemet kring ryggraden som betraktades som gränssträngen åsyftar begreppet snarare till kopplingen eller samverkan mellan nerverna. Att vara medlidelsevärd definieras i mitten av 1800-talet som att en person är beklagansvärd eller

¹⁷ Svenska Akademiens ordbok, band 17, sökord: medlidande. Lund 1945. Svenska akademins ordbok, saob.se, sökord: medlidande, 2011-05-12.

¹⁸ Nya Testamentet, Första Petrusbrevet, 3: 8.

ömkansvärd. I samma period befäst den definition som ordboken idag hänvisar till med fokus på att känna med någon annan fysiskt eller psykiskt.¹⁹

Svenska Akademiens Ordboks begreppsdefinition förefaller vara något platt. Ett begrepp som medlidande upplevs vara mer dynamiskt än en rad synonymer. Bilden av medlidande som kommer att ges i denna text är mer aktiv och färgstark. Den synkrona analysen kommer delvis ta stöd mot denna förklaring för att jämföra dess komparabilitet med Hummel och Libecks medlidande bilder.

¹⁹ Smith, Adam, *The Theory of Moral Sentiments*, Norderstedt 2009 s. 9; Svenska Akademiens ordbok, band 17, sökord: medlidande. Lund 1945. Svenska akademins ordbok, saob.se, sökord: medlidande, 2011-05-12.

2 Den angränsande tiden

Ur askan av den så kallade Stormaktstiden växte en ny kultur fram i under början av 1700-talet i Sverige. Reaktionen på enväldet som präglade landet benämns som frihetstiden som inträdde efter det att Karl XII stupat i Norge 1718. Då tidigare regenterna hade drivit landet till en ekonomisk kris resulterade det i att de efterföljande regenternas maktposition reducerades. Trots benämningen på epoken var samhället präglat av en förhållandevis sträng hållning, med regler, förbud och begränsningar av den fria diskussionen. Det fanns dock utrymme för en viss öppenhet inom det sociokulturella fältet. Den kulturella orienteringen var anknuten till den franska under den här perioden, en fascination som höll i sig ett bra tag.²⁰

Centralt för tiden var forandet av den nyttokultur som under hela århundradet genomsyrade samhället. Det var inte bara en ekonomisk nytta som eftersträvades utan även patriotiska, moraliska och religiösa nyttoaspekter växte fram. Ett led i nyttokulturen var fokuseringen på vetenskap som kom att präglade det 17e århundradet. Tiden såg människans intellekt som grundläggande vilket förespråkade ett empiriskt insamlande av kunskap till encyklopedier. De naturvetenskapliga fälten rörde sig utanför de givna ramarna och undersökte på egenhand naturen, människan hävdade sin vetenskapliga frihet. En som gjorde det var Carl von Linné som sökte ordning i guds kreationer genom sitt systematiska tillvägagångsätt.²¹

I och med det nyttoorienterade tänkandet sammankopplades kunskapstanken från den religiösa. Kunskap existerade även utanför religionen och där med ett egenvärde. Frihet betraktades som ett privilegium, nyttan sågs och andra sidan som ett tvång som drabbade gemene man. Synen var att människan kunde formas och detta genom skolor och universitet, både genom institutionella instanser och genom att öka den frivilliga läsningen, bland annat genom att ge ut vetenskapsakademins handlingar, var ambitionen att sprida idéer och kultur från det centrala eftersträvansvärda Europa.²²

²⁰ Frängsmyr 2000, s. 185f.

²¹ Högnäs, Sten, *Idéernas historia*, Lund 2003 s. 113. Frängsmyr 2000, s. 186, 257.

²² Frängsmyr 2000 s. 330.

Det humanistiska fältet betraktades under denna så kallade frihetsperiod som mer anknuten till kyrkliga och statliga värderingar och var därmed betraktat som mer konservativa än de naturvetenskapliga. I detta klimat utvecklade filosofen Andreas Rydelius (1671-1738) sina idéer med ett intresse att studera moral. Rydelius kritiserade den nya naturvetenskapen som för mekanisk och missade därav viktiga själsliga aspekter som även dem var naturliga komponenter i människan, inte bara systematiken. Han utvecklade en filosofi och den själsliga förnimmelsen, alltså perceptionen av känslor. Det var en trestegs modell som utgjordes av de yttre sinnena, de innersta sinnena och de allra innersta sinnena. Skillnaden mellan de två sista var att det sista steget innebar en känsla fri från allt kroppsligt. Rydelius var därav inspirerad av Descartes som utvecklat tanken om medfödda idéer. Att få inspiration från stora tänkare, var inte ovanligt, då studieresor till Europas lärosäten förekom och kunde generera inspiration till nya idéer och kulturströmningar. Upplysningsperiodens orientering mot förnuft och nytta genererade ett tankesätt kring uppfostran där man såg möjligheten att forma individer. Tänkare som Rousseau och Voltaire friade sig från den kristna tanken om arvsynen som kunde utlösa ondska ifall en individ inte bestraffades för sina onda handlingar. Tanken om att människan inte hade en medfödd ondska utan att det var samhället som skapade den hos individen tog mark. I sin roman *Émile* talar Rousseau om barnets nyfikenhet som skall vara den ledande inspirationen av lärandet, för att ta tillvara på skaparens kreation.²³

De som författade deklARATIONERNA av rättigheter i västvärlden under slutet av 1700-talet, var medvetna att deras handlingar kunde generera både storverk och förödelse beroende på nyckfulla omständigheter, de befann sig i en föränderlig tid. Medan kampen om frihet pågick i Frankrike, befann sig Sverige i en annan fas. Gustav III var inspirerad av den franska kung Ludvig XVI och inspirerades framförallt av det franska kulturuttrycket. Förhållandet var dock komplicerat eftersom den svenska kungen inte kunde gå med på de frihetsströmningar som rörde sig i Frankrike. Ideologin som kom ur den franska upplysningen gynnade inte Gustav III. Ett uttryck för det var att kungen gav sitt stöd till Axel von Fersen då han försökte hjälpa den franska kungafamiljen från sitt folk.²⁴

Lyrikern Johan Henric Källgren kan betraktas som en personifiering av den Gustavianska perioden. Han försvarade Voltaires idéer och kämpade för att försvara förnuftet. Den konflikt som pågick under den gustavianska eran var den mellan upplysningsmän och Swedenborgare. Under andra hälften av 1700-talet fanns många olika rörelser, både upplysningsorienterade och

²³ Brewer 2008 s. 24-25; Frängsmyr 2000, s. 315; Högnäs 2003 s. 100.

²⁴ Frängsmyr 2000 s.394; Hunt 2007, s.17.

mer mystiska i landet. Det svenska kulturlivet bjöd in till flera olika grenar där samfund och sammansvärjningar fick ett uttrycksrum. Swedenborgarna var en i grunden en kristen sekt som när den fick fäste i Stockholm sammansmältes med ockulta inslag och frimureri som tillförde alkemi och nyplatonisk mystik till rörelsen. Källgren ansåg att mystiken hade börjat gå för långt när hemliga sällskap och spådomar tog sig in och skapade politiska intriger i samhället. Han argumenterade mot dessa irrläror och förespråkade det sunda förnuftet. 1792 avled Gustav III, utan att ha erkänt den franska revolutionen. I samlingsverk *Svensk idéhistoria* betraktas perioden som efterföljer kungens död som en statisk företeelse. Enligt Frängsmyr stannade det politiska och kulturell livet i Sverige till utan en tydlig kurs fram tills statskuppen år 1809.²⁵

2.1 Romantiska vindar

Romantiken var en reaktion på det förnuftorienterade samhälle som präglade 1700-talet. Fokuseringen hamnade mer på den andliga människan, än den fysiska. Där tankar om att varje individ hade ett högre syfte och befann sig i en fas mellan verklighet och det himmelska. Människan kunde dock inte få full insyn i den totala verkligheten, men kunde komma den närmare genom naturen, historien och konsten.²⁶

Under slutet av 1700-talet fick den romantiska kulturströmningen fäste i Europa. Perioden är delvis överlappande med föregående period och aktuell in i mitten av det påföljande sekelskiftet. Rörelsen tog sin form i Tyskland för att sedan spridas över Europa. Det är en tid då människan som kännande varelse fick möjlighet att återfå den högre verklighet som inte var möjlig under upplysningen, då den snarare kvävde den sinnligavägen med sitt nyttotänkande. Den romantiska perioden tolkas oftast in som en litterär strömning, men idéerna sträckte sig djupare än så. Naturen, människan, konsten, språket, religionen, samhället och historien var ledande teman för den världsuppfattning som epoken representerade. Tillskillnad från den föregående perioden premierades originalitet och det fria skapandet. Återkopplingen till

²⁵ Frängsmyr 2000, s. 396, 401.

²⁶ Högnäs 2003, s.115; Sjögren, Petra, Nationalencyklopedin, sökord: Romantik.

naturen präglade tiden starkt då man exempelvis inom språket använde sig av symboler och bilder för att förmedla känslor.²⁷

I sin text *Romanticism in Scandinavia* lyfter Gunnar Eriksson upp Emmanuel Swedenborg som en tidig romantisk inspiratör, eftersom hans lära då han i sina läror kombinerar kropp och själ mellan himmel och jord. Det finns dem som påvisar att Swedenborg delvis var inspirerade författaren William Blake liksom Fredrich von Schelling, grundaren av den romantiska rörelsen i Tyskland. Även om romantiken inte startade i Sverige med Swedenborg förefaller det som att han haft inflytande på strömningen. Det som verkligen fick romantiken att ta fart i Skandinavien var en föreläsning hållen av Henrik Steffens vid Köpenhamns universitet år 1802. Steffens var då nyligen hemkommen från undervisning vid universitetet i Jean, där han mött Schelling. Schellings naturfilosofiska idéer betraktade naturen som en ”slumrande ande”. Strömningarna tog sig alltså via Steffens till Skandinavien och Sverige. Den tyska romantiska strömningen grundade sig i den postkantianska filosofin med utgångspunkt från kants idéer. Sverige var inte homogent i sitt sociokulturella uttryck och strider mellan de olika idealen förekom. Den nya tyska kulturpåverkan med romantiken gick emot den tidigare gustavianska franskinspirerade. Även den uppenbara konflikten med människan i centrum. Representanter i Sverige för den romantiska rörelsen var Benjamin Höijer, som influerades av Schelling och Hegel bland andra. Höijer stöttade den franska revolutionen och var därav inte vida populär av landets högsta skikt. Geijer var en av Höijers lärjungar och opponerade sig mot bland annat förnuftstänket under den föregående eran. Han menade att upplysningen anpassat religionen efter sina matematiska system och nyttokalkyler, som reducerade religionen och dess moraliska ställningstaganden till förnuft.²⁸

Romantiken betraktas som grunden för det framtida nationalistiska tankeströmningar som utvecklades inom Europa. Fokuseringen på historien och upplyftandet av folkdiktningen. I början av sekelskiftet 1800 fanns det i akademiska kretsar förbund och sammansvärjningar som i den oroliga tiden kring statskuppen 1809 bildade politiska sammansvärjningar för att skapa ett nytt land. Götiska förbundet är förmodligen de mest välkända av dessa, där bland andra den ovan nämnda Geijer var medlem liksom nationalpoeten Esaias Tegner.²⁹

²⁷ Eriksson, Gunnar, ”Romanticism in Scandinavia” i Porter and Teichs antologi *Romanticism in national context*, New York 1988, s. 172.

²⁸ Eriksson 1988, s.172-182; Högnäs 2003, s.119.

²⁹ Eriksson 1988, s. 186.

Världsbilden som upplysningsmänniskan såg den, grundade sig på de observationer människan fysiskt kunde göra. Inom de romantiska kretsarna betraktades dessa observationer, eller sinnesintryck som att de endast existerade inom den observerande individen, världen fanns alltså inom den betraktande människan. Viktigt att poängtera i anknytning till undersökningen är att man under denna eran inte gjorde skillnad mellan sinnesintryck och känslor. De som hade de känsligaste fysiska sinnen, betraktades även som att de var känsligast invändigt. Romantiken kunde erbjuda människan vägar att komma närmare naturen och skaparen. Ambitionen inom rörelsen var att överbygga gapet mellan det fysiska och det sinnliga vilket kunde göras genom olika konstuttryck som lyriken och musiken.³⁰

³⁰ Vinge, Louise, nationalencyklopedin: sökord Romantik; Högnäs 2003 s. 115-118.

3 Hummels och Lidbecks syn på medlidande

I uppsatsens undersökande del är Hummel och Lidbecks texter presenterade enskilt för att analyseras. För att bibehålla autenticiteten och känslan som texterna förmedlar görs analysen kronologiskt utifrån original dispositionen. Kronologin ger en bild av hur författarna lagt upp sin argumentation och ger en djupare bild av texterna. För att göra texterna så rättvisa som möjligt upplevs deras disposition vara en viktig komponent för helhetsuppfattningen. Hummels text analyseras först löpande, för att mot slutet plocka upp de två spåren i analysen, den sociala, politiska och kulturella analysen, samt den synkrona och diakrona analysen. Lidbecks text följer därpå, med samma upplägg.

3.1 Om Hummel

Hummels text är tryckt i Göteborg år 1798. Avhandlingen är indelad i ett antal sektioner där författaren vart efter hand ämnar besvara frågeställningar som han inledningsvis deklarerar. Efterhand tillkommer det utvecklingar och resonande passager som följer texten. Textens tre huvudindelningar inleds med en definition av begreppet, som följs upp av ett resonemang kring dess uppkomst. Avslutningsvis resoneras det kring vem som förtjänar medlidandet. Inbakat i texten lämnas ledtrådar kring hur han metodologiskt gått till väga för att skapa sina resonemang och vilka inspirationskällor som bidragit till produkten. Hummel har brukat en subjektiv analysform där han ställt sina egna reflektioner och erfarenheter mot tryckt kunskap som han tagit till sig.

Inledningsvis beskriver Hummel det naturliga för människan att känna medlidande. Han målar upp en bild av den mörka värld som den upplysta människan möter. Han är tydlig med att poängtera att det är först vid en viss ålder som en yngling är kapabel till att förstå och känna andras behov. Innan tjugo års ålder besitter en människa inte den insikten. Det är dock av stor vikt att en yngling får en god uppfostran i att lära känna sig själv för att senare ha förmågan att känna med andra. Hummel presenterar textens avsikt i verkets inledande del. Tanken är att skriva om denna känsla i form av fria anmärkningar från hans eget hjärta och komparera det

med sådant han tidigare läst in. Hummels syfte är dels att ta reda på vilka människor som förtjänar känslan av medlidande och dels hur det yttrar sig.³¹

Avsikten är att identifiera vem, eller vilken typ av människa som förtjänar medlidande och på vilket vis det görs. Hummel identifierar alltså subjektivt de som är värda medlidandet till stöd mot sina egna tidigare erfarenheter. Hummels text utgår ifrån ett sändarperspektiv där intresset är att urskilja den rätta formen av olycka som bör premieras med medlidande, liksom hur givaren bäst utför detta. Hummel uttrycker vikten av uppfostran för att ynglingar ska lära sig att känna sig själva för att senare även kunna känna med andra. Att det först är vid tjugo års ålder som en människa besitter kunskapen att känna med andra, säger något om den samtida synen på relationen mellan barn och vuxna. Hummel menar alltså att barn inte har kännedomen att känna in andra, att visa medlidande. Det är något att skolas in i som inleds i barndomen där uppfostran spelar en stor roll. Att Hummel uttryckligen säger ett exakt år när denna kunskap infinner sig hos en yngling är intressant. Det antyder att detta var någon form av universell lag som verkar, när medlidandet slår på. Det finns ingen reflektion kring att det finns olika nivåer av mognad hos individer.

Resonemanget kring uppfostran indikerar ett ställningstagande som riktas framåt i tiden. Att ynglingarna skolas in i att känna sig själva för att senare kunna känna med andra säger något om de framtidsambitioner som finns i texten. Den medlidande känslan är önskvärd och viktig att grunda i tidiga år för att trygga framtiden. Som Kosellecks teorier tidigare framhåvt, är detta relevant då det säger något om den rådande historiska tiden. Samtidigt som Hummel inleder med denna framtidshorisont berörs även det förgångna. Han nämner att det är en dystert värld som den upplysta människan möter. Han refererar explicit till den kända upplysta värld som präglade de närmast gångna decennierna, som bildade människan. Redan i textens inledande fas har alltså både erfarenhetsrummet och framtiden gjort sig påmind.

För att ge en bakgrund till sin analys berör Hummel hur medlidandet uppkommer. Han beskriver att det väcks genom att en individ betraktar en medmänniskas tillstånd. Ifall det inte varit så att teoretiska strömningar kring idéer är medfödda så hade han varit frestad att visa på att medlidande känslan är så naturlig att den går att hitta i alla åldersgrupper. Han beskriver hur han observerat barn som tidigare inte upplevt medlidande reagerar på känslans och konstaterar därav att det måste vara så att själen frivilligt öppnar sig för medlidandets intryck. De känslor de ofläckade barnen visar är tecken på medlidande. I verket definieras medlidandet som

³¹ Hummel, Arvid David, *Om medlidande*, 1789 s. 1-5.

ett bekymmer som upplevs vid åsynen, upplevelsen eller minnet av någon annans olycka eller oförrätt.

Medlidandet är en känsla som man gärna hängiver sig åt då det är ett bevis för individens mänsklighet. Hummel menar att anledningen till det är att människan söker möjligheter att åtnjuta medlidandets behag ur ett givarperspektiv. För att känna den tillfredställelse som givandet för med sig så söker sig individen till de som har det sämre ställt, givaren väljer alltså dem som har det sämre ställt än sig själv. Medlidande kan även nås på andra vis. Hummel tar stöd mot Cicero när han menar att medlidande förmågan även kan erhållas genom att läsa böcker, ifall författaren har insyn i det mänskliga hjärtat och förstår hur man skall beröra en läsare.³²

Medlidandets definition, som Hummel delvis tar från en encyklopedi, är det bekymmer som uppstår hos en människa vid åsynen av olycka. Att känna medlidande är en del av att vara mänsklig. Det är det som skiljer människan från andra djur, att hon känner med andras motgångar. Hummel menar att på grund av de rådande strömningarna så är han medveten om att idéer är medfödda. En viss rebellisk antydning finns dock i undertonen då han egentligen skulle vilja visa på att medlidandet är en naturlig känsla som är att finna i alla åldrar.

När Hummel lyfter upp att det finns någon form av förväntan att han skall utgå ifrån att idéer är medfödda och att han är frestad att argumentera för att medlidande är naturlig, även hos ett barn. Det är inte bara problematiskt, eftersom han går emot vad han själv tidigare sagt kring att en yngling måste vara tjugo för att känna medlidande, utan även för att han indikerar på ett visst motstånd gentemot ett tankesystem. Att utgå ifrån att idéer är medfödda och att förnuftet är den egentliga grunden till kunskap, är något som tillskrivs rationalismen som har sitt ursprung i Platons teorier. En senare rationalist var Descartes som personligen kan anknytas till den svenska idéhistorien i och med sin tjänst vid drottning Christinas hov. Trots att Descartes vistelse i landet var tämligen kortvarig satte den sina spår då det var grunden till de cartesianska striderna som pågick i Sverige under 1600-talets andra hälft. Teorierna utgjorde ett hot mot den aristoteliska filosofin och gick emot det religiösa samfundet.³³ Även om Hummels ställningstagande är diffust så kan paralleller dras bak i tiden, via Descartes till Platons idélära, och gör avtryck i den förklaringsbild som Hummel målar upp om begreppet.

³² Hummel 1798, s.15.

³³ Frängsmyr 2000, s.152; Högnäs 2003, s. 219.

3.1.1 Medlidandets uppkomst

I den passage där Hummel reflekterar kring medlidandets uppkomst exemplifierar han i bärandet av en sorgdräkt som ett yttre attribut som tyder på en inre olycka. Han poängterar dubbelheten att något som samtidigt är så sorgligt även kan betraktas som ljuvt. För samtidigt som den sörjande påminns om förlusten när den betraktar sin utstyrsel, så blir den även påmind om de goda stunderna med den avlidna. I detta resonemang tar Hummel stöd mot Rousseaus tankar om medmänsklighet. Genom att referera till Magnus Lehnbergs tankar, konstaterar Hummel att människan har lättare att tycka om de som är olyckliga än de som är lyckliga. På det viset blir andra människors olycka den enskilda individens behag. För den andres olycka genererar då en möjlighet att känna medlidande, en känsla som är bland själens ljuvaste och mest tillfredställande.

Liksom Vergilius menar Hummel att ju olyckligare en individ är, desto mer medlidande är hon. Befinner sig personen inom samma stånd, på samma ”nivå” av olycka, då känner denna medlidande, men däremot kungen eller annan av annat stånd, känner inget medlidande för sina undersåtar eftersom han står över dem.

Jag vet få människor, hvilkas last jag så mycket afskyr – ty att afsky sjelfve de lastfulle, förbjuder oss samma moralité, som väcker hatet till lasten – som de, hvilka sjelfve varit olycklige, och hulpne därutur till välståndet, ej känna medlidande för usle likar. Man skule tro, at desse människor, förvandlade natur, i samma ögonblick, som de iklädde sig lyckans lysande drägt.³⁴

Citatet ovan gestaltar en poäng som Hummel lägger stor vikt vid. De som upplevt olyckan och blivit hjälpta som sedan inte i sin tur vidarebefordrar medlidandet har inte mycket värde. Detta är en grupp som Hummel menar verkligen bör ta sitt ansvar och känna medlidande med andra. Han uttrycker det som att han avskyr de individer som själva drabbats av olycka och inte sedan hjälper dem som hamnar däruti efter. Det visar på otacksamhet och högmod. Dessa individer har då enligt Hummels text förbrukat sin rätt till medlidande.³⁵

Hummel antyder en dubbelhet inom medlidandebegreppet. Dess innebörd ligger både på ett positivt och negativt känslomässigt plan. Han anknyter aktivt och brett till överhovpredikanten Magnus Lehnberg, filosofen Rousseau och den romerska poeten Vergilius i sitt resonemang kring människans relation till den olycklige. Det är lättare att tycka om den olycklige än den lycklige och ju mer olycklig individen själv varit desto lättare för denna är det att vara

³⁴ Hummel 1798, s. 10.

³⁵ Hummel 1798, s. 10f.

medlidsam. Den starka opponeringen emot de som tidigare varit olyckliga, vars situation sedan vänt och icke agerar medlidsamt är anmärkningsvärt. Denna form av otacksamhet och högmod resulterar i en förlust av rätten till medlidande i Hummels tycke. Hummel menar alltså här på att man kan bli fräntagen rätten att få känna medlidande. I relation till det tidigare resonemanget kring att medlidandet är en del av mänskligheten vittnar detta om ett något odefinierat humanistbegrepp, då denna mänskliga aspekt kan tas ifrån individen vid ett felaktigt leverne. Detta resonemang kan dels kopplas till ett kulturellt religiöst perspektiv i valet av ord, då högmod ingår bland dödssynderna som påven Gregorius den store diskuterade i samband med Jobs bok under den senare delen av 500-talet. Dessa synder har präglat den kristna kulturen och gör även sitt avtryck i Hummels terminologi.³⁶ Det moraliska resonemang som bedrivs i anknytning till högmodsbegreppet i texten har självfallet sociokulturell påverkan liksom en politisk anknytning när man åsyftar en indelning av personer i olika skikt.

Tydliga kulturella drag skymtar i Hummels beskrivning av sorgdräkt som ett yttre attribut för att visa sin sorg. Att bära kläder för att visa upp sina känslor är att betrakta som en påminnelse, men som inte bara fokuserar på sorgen, utan även lyfter upp positiva minnen som den bortgångna frambringar.

Hummel använder flitigt Rousseau som referens genom texten, men bedriver även viss kritik gentemot honom. Ett exempel presenteras med en yngling som blir förförd i unga år och som faller offer för liderligheter och tjugande kvinnor. Hummel håller där inte helt med Rousseau i att dessa ynglingar alltid utvecklas till omänskliga och grymma människor och att ingen barmhärtighet skall visas gentemot sådana ungdomar.

Lycklig den författare, som vinner hans behagliga, tjugande stil i sina skrifter;
olycklig den medborgare, som blindt och utan urval, antoge hans grunder, och
därpå ville bygga hoppet om egen sällhet. Byggnaden skulle ramla, och grundvalen
visa oss en ryslig ruin.³⁷

En dubbelhet skrymtar bakom Hummels ord för han lyfter även upp den rousseauiska inställning till att en god uppfostran som en nyckel till att få bukt med lidernas problem. På samma gång poängterar Hummel att i detta fall skall man icke förledas av den stora tänkarens vackra ord, då det inte är likställt med att även alla hans slutsatser är legitima. Hummel menar på att Rousseaus tankar är fyllda av hat gentemot människan. Hummel menar att det är

³⁶ Rydell Johnsén, Henrik ”Dödsyndernas genealogi” i Sternqvist, Catharina & Lindstedt Cronberg, Marie (red.) *Dygder och laster - förmoderna perspektiv på tillvaron*, Falun 2010, s. 23.

³⁷ Hummel 1798, s. 13.

naturligt, att det är mänskligt att begå fel i unga år. Den bilden av människan som Rousseau målar upp är en idealbild som Hummel inte betraktar som realistisk.³⁸

Hummel kommer fram till att svaret på frågan gällande hur medlidandet uppkommer är att finna i de svårigheter och de svagheter individen själv känner. När individen känner sig svag inser den att det finns ett behov av bidra med medlidande. Det är lidandet som alla delar som förenar människorna i detta behov som är medlidandets källa.

Även här noteras en splittring i Hummels vision. Samtidigt som han hyser stor beundran inför den storslagna Rousseau, så köper han inte rakt av hans argumentation. Hummel riktar sin kritik gentemot den upplysta galjonsfiguren med argumentet att han inte värnar människan. Hummel har ytterligare en komponent i sitt resonemang och det är den naturliga återkopplingen, att det är naturligt för människan att fela. Hummel åberopar naturen som argument att det ligger i människans natur att göra fel. Det är också med denna anknytning till människan som Hummel definierar hur medlidande uppkommer, där hans svar är att det sökes inom människan. Lidandet är i Hummels termer det som förenar människosläktet.

3.1.2 Vem förtjänar medlidande?

Att för Hummel svara att det gäller alla som är olyckliga, är kontradiktoriskt med Rousseau, eftersom han menar att det är ett brott mot mänskligheten att även onda visas medlidande. Här håller alltså Hummel med Rousseau. Medlidandet måste vara något som berör hela människosläktet och måste därmed samverka med rättvisan. Denna kombination mellan grunddygden medlidande och rättvisa ser till gruppen människor och inte på den enskilda individen. Människan måste ha mer medlidande gentemot sitt släkte än sin enskilda nästa. Hummel formulerar en regel stödd mot Rousseaus resonemang.

Jag antager til alla delar denna utsträckning af medlidandet, som omfattar hela jorde, för god; men hvem kan dela, at de brottslige äro olycklige? Bestämmom därför för denna känsla den regel; At medlidandet icke är medlidande, då det ej grundas på rättvisa.³⁹

Hummel gör här en avgränsning i sin analys då han identifierar att de som bryter mot rättvisan är olyckliga, men att anledningarna till detta kan vara många och han har inte möjlighet att

³⁸ Hummel 1798, s. 14f.

³⁹ Hummel 1798, s.16.

lägga vikt vid det i denna korta text. Hummel väljer att välja ut några grupper som han menar i synnerhet förtjänar medlidande.

Det finns en skillnad mellan att begå ett brott och att göra fel. När en individ begår ett brott och har uppsåt att skada förtjänar den sitt straff och inte medlidande. Har en individ däremot gjort fel, tyder det visserligen på svaghet och att det föranligger en livlig passion hos individen. Det man kan kräva av en sådan felande individ är ånger och med det behöver man inte belasta rättsväsendet. Dessa svagt sinnade individer bör enligt Hummel bemötas med överseende. Samhället besitter ett ansvar att erkänna de som felat för att kunna återföra dem till det goda. Eftersom medlidandet kräver rättvisa i Hummels argumentation, innebär det att rättvisan även förutsätter medlidande. Det vilar ett ansvar på domaren att göra bedömningen mellan brott och fel och därmed utvisa vem som förtjänar medlidande. Hummel menar att det är nödvändigt hos en klok upplyst man att kunna göra en sådan urskilning. Vältalighet är något som kan användas både för att försköna verkligheten men också att upphöja medlidandet och bidra till att väcka detta hos en hård man.⁴⁰

Resonemanget som förs av Rousseau och som Hummel lyfter upp sker med en utilitaristisk underton där utgångspunkten är att det är människosläktet som helhet som bör gynnas och inte den enskilt nästa. Medlidandet skall alltså värderas utifrån dessa utilitaristiska restriktioner för att rätt beteende skall premieras. Medlidande och rättvisa hör i Hummels definition ihop med varandra. Problemet med Hummels resonemang är att det förutsätter en oberoende prövning av all handling, vem värderar om en handling är ett brott eller ett fel till exempel. Ett brott kopplas samman med nedrighet, liksom att de som felar tillskrivs en livlig passion. Det förefaller rimligt att det då finns risk för en viss förväxling i sammanhanget. En person som besitter en livlig passion begår ett brott, men som på grund av sin egenskap endast krävs på en ånger för att sona sin handling. Eftersom Hummels argument är att bespara domstolarnas tid, upplevs hans resonemang som tunt. I vilket fall som skall en person som felat eller begått ett brott sona för sin handling, denna botgörelse sker bara på olika vis, något som är beroende på den enskilda människans egenskaper. Det är sedan samhällets ansvar att visa den felande gruppen sitt medlidande. Hummels diskussion kring samhällsnyttan vittnar om politiska, sociala och kulturella tendenser som finns inom Hummels medlidandebegrepp.

Hummel beskriver att det finns olika vägar för att förtjäna medlidandet. Om en sjuk eller fattig till exempel varit drabbad av ett spelmissbruk förtjänar inte denna individ samma nivå av

⁴⁰ Hummel 1798, s. 18-30.

medlidande som en individ som fötts in i olyckan, likt en blind eller förlamad. De senare kan inte hjälpa sin olycka och har därmed har de förtur till medlidandet. Samtidigt understryker Hummel att även om vissa förtjänar medlidandet mindre, så ska dessa inte glömmas bort. Det är inte vad som har gjorts för fel som är det relevanta utan hur individerna agerar, exempelvis en gammal man som gjort fel och därmed förtjänar sin olycka är mer värd medlidande än en frisk ung man men som är håglös och drabbats av lättja. Utöver dem som fötts in i sina plågor skall även medlidande visas gentemot dem blivit ”berövade förnuftets bruk”⁴¹ eftersom deras öden inte varit på grund av egen inverkan. Ganska få föds med det, men även passioner, inbillningar och olyckor kan generera oordning i förståndet. Hummel uppmanar läsaren att ge dem sitt medlidande och sina tårar.

Efter ”galningarna” ger Hummel sitt medlidande till de dårar som Källgren nämner; bland andra Swedenborgare, Rosencreutzare, drömtydare, alkemister och kabbalister. Det vill säga grupper som bedriver olika former av ockulta alkemistiska aktiviteter. Hummel kan inte i detalj lyfta upp de olika grupperna, men baserat på deras ”nuvarande anhängare, äro mera förblinade än nedrige, och at deras förnämsta brott är hatet til all sanning och ljus.”⁴² betraktar det som en täckmantel för ogärningar.

Vad Hummel anser i sin text är att om människan själv är orsaken till sitt lidande så bör mindre medlidande visas än gentemot dem som föds in i sin olycka. Samtidigt skall denna första kategori inte glömmas bort. Hummel menar alltså på att det finns olika nivåer av medlidande som förtjänas olika mycket av de olika individerna. Den religiösa undertonen är här tydlig där Hummel exemplifierar med ”Källgrens dårar”. Medlidande skall visas, och även mot de grupper som är vilseledda med andra alternativa icke accepterade uppfattningar och tillhörande sällskap som kabbalister, alkemister, Swedenborgare med flera. Att använda Johan Henric Källgren som var en framträdande gestalt inom upplysningsrörelsen som källhänvisning indikerar åt vilket håll Hummels resonemang delvis lutar åt.

Denna form av mysticism är en del av den pre romantiska eran som Gunnar Eriksson talar om i sin text *Romanticism in Scandinavia*. Liksom Koselleck påvisat är tiden inte beständig skiften kommer inte från en dag till en annan utan de uppstår gradvis. Romantikens tankegångar existerar decennium innan de givna åren i läroböckerna. Exempel på detta är den mysticism som rådde i Sverige parallellt med upplysningseseran. Det var yttringar av platonisk hermetiska underströmmar där samband drogs mellan frimurare, ockultism, kabbalism och

⁴¹ Hummel 1798, s. 19.

⁴² Hummel 1798, s. 20.

dylika. Emmanuel Swedenborg var en vetenskapsman som startade en internationell sekt med band till den platoniska traditionen.⁴³ I samband med att han föraktar Swedenborg med flera, kan tydas som en indikation på att han inte uppskattade dessa pre-romantiska strömningar samt att han utövar ett religionsförakt mot det som han anser vara en felaktig religionsyttring. Det är en sociokulturell indikation på hur subgrupper med religiös anknytning betraktades i den aktuella tiden för textens formulering.

När Hummel gör sin kategorisering av vem som är värd medlidande lägger han stor vikt vid det egna inflytande över människans öde. Det synliggörs när han värdesätter en blind högre än en spelmissbrukare. Det är alltså ur ett socialt perspektiv accepterat att premiera medfödd olycka framför egenframkallad olycka.

Hummel har alltid känt ett medlidande gentemot de fattiga, de som försöker upprätthålla en fasad som speglar välgång trots att verkligheten inte är sådan. Hummel syftar här till de ämbetsmän som förväntas upprätthålla en viss nivå trots att deras avlöning från staten inte är vidare givmild. På samma vis lyfter Hummel fram den fattiga adeln som exempel och tar då stöd mot Madame de Graffigny. Hummel anser att det är en genomförbar jämförelse att dra paralleller mellan den franska adelskulturen och den svenska.

Huru mången fattig Adelsman nödgas icke fördomen, at använda de penningar, som voro honom nödvändige til eget uppehälle, til hustruns och barns försorg och uppfostran, på en yttre prydnad? Huru mången ung ädel man nödgas icke i en kostsam lefnad, (til exemplet Garnizons lefnaden för unga Officerare), för hedern af et ärft namn, eller den dyrelada glansen af en uniform, fördjupa sig i en skuld, som föjer honom genom hela hans återstående lefnad?⁴⁴

Hummel finner alltså att dessa fattiga adelsmän förtjänar medlidande som vänner av sanning och upplysning skall dessa män inte nekas medlidande. De har drabbats av ett straff för att de upplyst mörker men som inte uppskattats förrän efter deras död. Dessa är Hummels valda exempel på grupper som förtjänar medlidande.

Hummels paralleller mellan teorier kring den franska adeln och den svenska kulturen kan förefalla som missplacerad. De kontextuella skillnaderna förefaller väldigt olika. Däremot utifrån ett idéperspektiv påverkar den franska upplysningsrörelsen det svenska idé rummet som tidigare märkts med Hummels reflektioner kring Rousseau. Det är alltså inte en främmande liknelse. Det som ytterligare förundrar är det faktum att dessa upplysnings idéer brutits upp i samband med den franska revolutionen. Men i relation till den föregående Gustavianska eran

⁴³ Eriksson 1988, s. 173.

⁴⁴ Hummel 1798, s. 21f.

som präglade det svenska kulturklimatet blir parallellen mer försåtlig på grund av Gustav III:s fascination för Frankrike.⁴⁵ Exemplet med den stackars adelsmannen kategoriserar åter igen in individer i gruppstillhörigheter inom vilka man verkar där det finns olika nivåer av medlidande. Det är inom den egna gruppen, med sina likar, som medlidandet bör utföras, inte inom andra grupper menar Hummel. Den sociala hierarkin gör sig återigen påmind. Resonemanget kring lättja är även det en upprepande återknytning, men i detta fall till dödssynderna.

3.1.3 Sätt att visa medlidande

Hummel menar att medlidande inte mäts efter olyckans storlek utan snarare i förhållande till känslan som förvärvas på grund av olyckan. När en individ satt sig in i en annans lidande skall denna inte förledas av en överdriven känslostorm, utan måste ta sitt förnuft i beaktning som styr så att handlingarna av medlidande blir konstruktiva. Hummel menar att det är viktigt att medlidandet inte får styras av den impulsiva känslotrömning som omfamnar individen inledningsvis, utan den bör hålla en jämn känslomässig nivå.

Hummel avråder från att gråta över eller med den individ som man ska visa sitt medlidande. Det skulle bara missgynna personen i fråga. Det viktiga är att trösta, berömma, uppmuntra och ge råd för att få honom åter på en rätt och dygdig väg. Exempelvis att bidra till att sätta tiggaren i nyttig verksamhet för att denna ska kunna känna sitt eget uppehälle. Tårarna bidrar inte till att förbättra de lidandes position och därför råder Hummel utövaren av medlidande att vara sansad i bemötandet av detta lidande. ”Tårar är ofta medlidandets tolk” det är något som visas hos människor som är känslofulla. Men ett sådant medlidande är överksamt då det inte skapar någon förändring. Cicero påvisar även han att tårar inte är något beständigt eftersom de försvinner efter ett tag.⁴⁶

Hummel hänvisar till den franska upplysnings författarinnan Madame de Graffigny⁴⁷ när han konstaterar att genom att dela med oss av våra bekymmer med våra likar bidrar vi till att minska deras sorger. Detta dels genom att hjälpa dem ur problemen och dels genom att visa deltagande och förtroende för att lätta bördan.

Att gråta kan visa på att någon känner medlidande, men det är inte ett medel att använda för att skapa en bättre situation för den olyckliga. Det viktiga är att bidra med något som kan

⁴⁵ Frängsmyr 2000, s. 360.

⁴⁶ Hummel 1798, s. 25-30.

⁴⁷ Gottman, Felicia, The Literary Encyclopedia, sökord: Françoise de Graffigny. 2011.

generera en mer bestående hjälp. Känslorna skall åter igen kontrolleras, men denna gång på ett individplan. Hummel avråder till och med att fälla tårar då detta är impulsiva känslöströmningar. Hummel söker en kontrollerad hantering av känslor. Det är ett deltagande som är den främsta formen att visa medlidande. Kopplingen till utilitarismen som anknyts till erfarenhetsrummet, görs i denna avslutande passage tydlig då det inte är gråten i sig som är fel, utan det faktum att de inte gör nytta. Nyttotänkandet appliceras alltså på den tydligaste av känslöyttringar- tårarna. Hummel avslutar sin text med följande citat:

Må aldrig egen brist neka mig en verksam utöfning af medlidandet, då mit hjerta lågar för mina likars väl; och jag skall finna, at medlidandet liknar den stora blomman på ängen, som är övfergjuten med dagg, och från hvilken de fallande dropparne uplifva alt, som är omkring henne.⁴⁸

3.1.4 Avslutande analys

Medlidandebegreppets innebörd och betydelse

Hummels begreppsdefinition visar på fler sociala, politiska och kulturella aspekter av den aktuella historiska tiden. Det framträdande politiska anknytningen är resonemanget kring nytta. Ett utilitaristiskt nyttotänkande som en produkt av det merkantilistiska system som utvecklats under 1700-talet. Banden i Hummels resonemang är tydliga och kännes igen från klassiska utilitarister som Jeremy Bentham och John Stewart Mill. Lycka kan kalkyleras fram och då nyttan är i fokus kan varje individ maximera sin egen tillvaro för sin egen vinning. Effekten blir dock inte en egoism då individerna inser att det gynnar gruppen ifall alla får möjlighet att pröva den egna lyckan.⁴⁹ Utilitarismen är grunden för den liberalistiska politiska orienteringen och Hummel, liksom Rousseau visar på sådana tendenser när det diskuterar medlidande utifrån ett nyttoperspektiv.

Kategoriseringstanken som dyker upp i texten kan relateras till den sociala och kulturella aspekten där olika samhällsklasser uppmanas att hållas åtskilda. Begreppet ”likar” återkommer och är centralt för Hummels medlidande begrepp, medlidandet, upplevs, uppstår och visas gentemot likar. Det finns alltså inneboende sociala uppdelningar i samhället. Hummels

⁴⁸ Hummel 1798, s. 32- Ur Pitié Encyklopedie.

⁴⁹ Högnäs 2003, s.133.

resonemang kring fattiga adelsmän, antyder att denna uppdelning sker på ekonomiska grunder där upprätthållandet av familjens namn kan kräva stora uppoffringar. En annan aspekt som diskuteras är förtjänandet av medlidande i relation till någon som begått ett fel eller ett brott. Det framgår inte i texten något om denna kvalificering heller, men som ovan nämnts där en nedrig person identifieras med en person som begått ett fel, medan en passionerad person bara felat. Den rättvisa som Hummel sammankopplar med medlidande begreppet bör betraktas varlig och i så fall en subjektiv version av rättvisa. Fast och andra sidan är det kanske inte en fullkomlig rättvisa som man söker, utan kanske en just exkluderande rättvisa med ett underliggande syfte att premiera vissa samhällsgrupper. Det är dock en fråga denna uppsats inte har möjlighet att besvara på.

De religiösa antydningarna är främst att finna i Hummels ordval, men även bland hans källor. Över predikant Lehnberg refereras till och i argumentationen används både högmod och lättjåbegreppet som syndens budbärare. Uppenbarligen utgör dessa, av Gregorius den store framtagna främsta, synder en roll i den historiska tid som Hummel författar sin text. Bilden av vad en religion inte får vara ges tydligt i texten när Hummel radar upp olika sammansvärjningar och föreningar som finns i hans samtid. Många av dessa, är att betrakta som religiösa sekter, som inte uppskattades. Här delar alltså Hummel åsikt med upplysningens försvarare Rydelius.

Kulturyttringar gör sig påmind i texten. I beskrivningen kring att bära en sorgdräkt fås en inblick i traditioner och ritualer kring ett dödsfall. Gråtens roll är även här ett kulturuttryck för denna historiska tid, då det är accepterat att gråta och visa på sin sorg. Vad Hummel förbehåller sig mot är när tårar används för att visa medlidande, gör de den lidande en otjänst, eftersom tårarna inte i sig gör saken bättre, de gör ingen nytta. Hummels egen kulturyttring, sitt språk, är beskrivande och målande i sin karaktär och han lyfter vikten av en välformulerad författare för att kunna förmedla medlidande till en andra part.

Synkront medlidande

I enighet med den synkrona analysen har närliggande begrep med medlidandebegreppet utkristalliserats i Hummels text. För att förmedla sin definition av medlidande har Hummel framförallt använt olika former av begreppen känsla, rörelse, upplyst, hjärta och likar. I relation till den begreppsdefinition som genomförts tidigare i uppsatsen kunde framförallt ett begrepp sammankopplas. Mildhet framlades som ett uttryck för medlidande i 1945 års upplaga av Svenska Akademiens ordbok och återfinns på några ställen i hans text. Däremot används begreppet sällhet i ungefär samma frekvens trotsa att det inte finns med som en del av

begreppet i den officiella ordboken. Innebörden av begreppet sällhet är definierat i samma ordbok som ett tillstånd av lycksalighet. Det är anmärkningsvärt att begreppen sympati, barmhärtighet, empati, överseende, misskund, välvilja, beklagan eller sinne överhuvudtaget inte förekommer i texten. Ord som uppenbarligen, enligt Svenska Akademiens ordbok borde varit synonyma.

Hummels medlidandebegrepp är det bekymmer som infaller när en olycka beskådas, antingen genom en direkt upplevelse, eller en indirekt återgivning. Det är en känsla som väcks till liv vid observationen av någons olycka. Det är ett begrepp som uppstår inom människan och som yttras gentemot likar. Detta yttrande skall dock inte ske med tårar, utan med tröst för att leda in på en dygdig väg. Medlidandet är en känsla som inte visas utan förbehåll. Det finns vissa som inte förtjänar medlidande, om högmod, lättja eller ett brott begåtts, är rätten till medlidande förbrukad. Det finns olika nivåer av medlidande och dessa grundar sig på i vilken utsträckning den olycklige själv är skyldig till sin olycka. En medfödd olycka är således värd mer medlidande än en självåsamkad olycka. Medlidandet är ett bevis på mänsklighet och det förenar människor.

Diakront medlidande

Hummels medlidandebegrepp i sin 1798 års kontext tar stöd mot ett antal källor som han i vissa fall skriver ut och andra som mer implicit finns närvarande. Dessa källor representerar det erfarenhetsrum som begreppet bär med sig. Efter resonemanget kring realismen som präglade resonemanget kring människans medfödda idéer drog spår tillbaka till den tidigaste härledningen i texten med Platon, som verkade kring år 400 fvt. Den romerska talaren och författaren Cicero, liksom den i princip samtida poeten Vergilius var verksamma under det sista århundradet före vår tidräkning. Referenserna till dessa var mer av en direkt kulturell art i Hummels text. Kopplingen till Gregorius den stores resonemang kring Jobs bok återkopplar till en 500-tals kontext där synder definierades. Ett historiskt kliv tas i den diakrona horisonten av Hummels text, då nästa nedslag sker med Descartes som verkade under 1600-talets första hälft. En viss koncentration ligger på det nästkommande århundradet där begreppet åtknyter till Françoise de Graffigny (1695-1758), Andreas Rydelius (1671-1738), Rousseau (1712-1778), Lehnberg (1758-1808) och utilitarismens grundare Jeremy Bentham (1748-1832).

Bentham betraktas dock inte utifrån ett renodlat erfarenhetsperspektiv. Trots att han lever och verkar före Hummels författande av texten är utilitarismen ett tankeembryo som visserligen präglar 1700-talskontexten med ett nyttotänkande, men som även är en företeelse som reser genom den studerade historiska tiden och är på väg in i framtiden för att bidra till

formulerandet av nya idéer till exempel John Stewart Mills liberalist idéer. Utilitaristbegreppet kan alltså både betraktas som en del av erfarenhetsrummet och framtidshorisonten med Kosellecks terminologi. En ytterligare framåtorienterande tendens i Hummels text är den som får plats i ett tidigt skede i hans verk. Vikten av att ungdomen lär sig känna sig själva för att lägga grunden för att i framtiden kunna känna med andra säger något om den framtidsträvan som finns inom begreppet. En förhoppning om en inkännande framtid, som inte bara kan känna sig själva, utan även känna med andra.

I Hummels kategoriseringstänk och socialt indelande av olika människor anas en konservativ inställning. Det ger en bild av ett samhälle där grupptillhörighet kan bedöma ifall människan blir förutbestämt satt i ett fack som exempelvis brottsling, i stället för att det betraktas som en ynglings passionerade snedsteg. Hegels motsatsteorier slår först igenom under 1830 talet och det finns en helgeanska känsla över kategoriskapandet i Hummels text. Hegel inspirerade genom Feuerbach bland andra Marx och Engel vars teorier inom det sociala fältet fick fäste under mitten av 1800- talet. Jag anser att det inom begreppet kan anas en linje från Hummels argumentation till de sociala förändringarna som är i antågande.

3.2 Om Lidbeck

Texten som är skriven av Lidbeck är formulerad något senare än Hummel, nämligen år 1807. Den är tryckt i Lund och benämns som en akademisk avhandling som publicerats med tillåtelse av den filosofiska fakulteten. Verket är skrivet under inseeende av Anders Lidbeck, och för graden utgiven av Göteborgsbon Anders Kollinius. Strukturen för texten är tvådelad. Initialt resonerar Lidbeck kring de fyra egenskaper som gör människan mottaglig för medlidande. För det första behöver hon ha drag som gör att hon lätt kan sätta sig in i andras lidande. För det andra underlättar det om hon har erfarenheter av egna olyckor och för det tredje klarar att av inte blanda in sina egna sorger i medlidandet. Den fjärde och sista egenskapen är överseende gentemot de olyckligas brister och trots dem uppfyllas av känslan. I avhandlingens andra del cirkulerar resonemanget kring varför människan känner medlidande.

3.2.1 Medlidandets egenskaper

Medlidande är, enligt Lidbeck, skänkt människan som motvikt till självkärleken i syfte att skapa band mellan människorna. I enighet med Home så har skaparen planerat denna drift för att människorna skall behöva varandras bistånd. Driften som åsyftas är sympatin. När det gäller uppfostran är det väsentligt att människan får en vis sådan, där dygden och religionen är den goda vägledningen. Det är viktigt att människans begär inte endast består av egna nöjen och bekvämligheter, utan även att finna ”likars lycksaligheter”.

Det är viktigt att medlidandet ges på rätt vis, då mottagaren inte alltid vill ta emot det i den form det ges. Det behöver inte bara handla om ett ekonomiskt bistånd utan det handlar även om en känslomässig aspekt då den lidande behöver någon att dela sorgen med. Det lättar bördan för den lidande och är därmed medlidande. För att leva upp till kallet mot den olycklige är förnuftet i behov av en känsla av understöd som skulle kunna upptäcka och mäta den lidande. Denna assisterande känsla är medlidande. Känslan är dock dubbeltydig då den å ena sidan är en välgörenhetens dygd men å andra sidan har motstånd från egennyttans drift. ”Å ena sidan vinkar dygden med himmelska behag, och å den andra lockar lasten med jordiska förtjusande retelser”⁵⁰

Lidbeck menar att äktheten på en människas känslor beror på deras ursprung. Lidbeck rangordnar denna äkthet i tre kategorier. Den lägsta i rang är den fysiska formen av känslor, då dessa delas med djuren. Den andra kategorin tillskrivs de intellektuella känslorna, de som delar sitt ursprung från förståndet. De högst rankade känslorna beskriver Lidbeck med följande ord:

..och den högsta platsen, som strålar i överjordisk glans, intaga våra moraliska känslor, dem vi hysa för dygden och lasten, för det moraliskt goda och onda, eller med andre ord förmänskliga viljans förtjänster och fel.⁵¹

Lidbeck framhåller tydligt att kroppsliga känslöyttringar inte kan konkurrera med de moraliska känslorna. Vilket gör att det är det moraliska medlidandet som är den ädlaste formen av sinnesrörelse. Lidbeck pekar på en koppling mellan estetiska teorier kring det naturliga studiet av denna sinnesrörelsen som gör medlidandet relevant för en människovän.⁵²

I sin inledande definition av medlidande tar Lidbeck stöd mot humanisten Henry Home.⁵³ Medlidandet är en gåva från Gud för att föra människorna närmare varandra. Medlidandet har

⁵⁰ Lidbeck, Anders & Kollinius, Anders, *Om medlidande*, 1807 s 4.

⁵¹ Lidbeck & Kollinius 1807, s. 4.

⁵² Lidbeck & Kollinius 1807, s. 5.

⁵³ Encyclopædia Britannica, sökord: Henry Home Lord Kames, 2011.

ett förutsatt syfte att driva människorna till att utöva medlidande gentemot sina medmänniskor och på samma gång finns det olika nyanser av medlidande där det fysiska förkastas och det moraliska glorifieras. Den religiösa kopplingen visar sig i Libecks avhandling både i tydliga ordalag liksom underliggande syftningar med det kroppsliga mindre värt än det andliga. Effekten av visat medlidande är att i och med att en människa får dela sitt lidande lättas hennes börda. Lidbeck framhåller även vikten att redan i unga år leda ungdom in på en moraliskt korrekt väg med religionen som vägledning, ger en hint om textens inneboende framtidsvision.

Ur ett socialt perspektiv lyfts även mottagarperspektivet upp i texten. Även om passagen inte är vidare markant, indikerar den att Lidbeck intresserar sig inte uteslutande kring utföraren av medlidandet utan även också hur det uppfattas. Medlidandet är inte en envägs kommunikation utan en företeelse mellan två parter.

I och med det uttryckliga sambandet mellan estetiken och medlidandet bekänner Lidbeck att han värnar om uttrycket, konsten då estetiken grundar sig i kunskapen om sinnesintryck och förmågelser. Teorin handlar om det ljuva och vackra i livet och redan Platon berörde området när han delade in kunskapen i olika kategorier. 1700-talets idealister från Tyskland kan kopplas till teorin däribland Kant och Schelling.⁵⁴ I åtanke att det var Schellings tankar och teorier som nådde Norden i och med föreläsningen i Köpenhamn, blir sambandet mellan Lidbeck och den romantiska strömningen tydlig.

3.2.2 Att lida med andra

Lidbeck förklarar i sin text att en människa inte kan röras av andras lidande utan att vara direkt närvarande vid olyckan alternativt att den får en indirekt beskrivning av olyckan. Det är dock av vikt att denna bild är väl och detaljerat målad så att den förmedlar den fulla känslan så denna kan infinna sig hos åhöraren för att denna skall kunna förvärva medlidandet. Samtidigt krävs en viss förmåga att fånga upp medlidandet av bildens mottagare för att denna inte ska förbli känslomässigt orörd. Lidbeck uttrycker att man lätt kan dra den förhastade slutsatsen att människor är hårda och grymma eftersom en människa som får en dålig beskrivning av någons olycka därmed inte känner och visar medlidande. Samma person skulle dock vid en väns

⁵⁴ Hermerén, Göran, Nationalencyklopedin, sökord: estetik, 2011.

olycka uppnå känslan och gråta medlidsamt. I allmänhet är skalder och diktare mer medlidsamma då är förmedlare av medlidandet.⁵⁵

Det är lättare för människan att förstå och föreställa olyckor hon själv upplevt än sådana hon sett andra erfara. Det är inte ett tecken på kyla eller omänsklighet menar Lidbeck, utan bara att människa inte kunnat sätta in sig i den andra individens situation. Det är viktigt att komma ihåg när man möter den olycklige. Olyckor har förmågan att fördriva och förbittra människan, men detta drabbar de elaka själarna. Olyckan har förmågan att bjuda människan på erfarenheter och gör henne blid och ömsint. Det ger henne kunskapen att kunna öppna sitt eget hjärta för andra likar som hamnar i olycka och vara dem förtrogna. Lidbeck tar stöd mot Dions ord som pratar om att människan lär sig av ondska för att hjälpa de eländiga.

Människans definition av lycka och olycka varierar, vilket påverkar människans inställning till att vara delaktiga i andras öden. En äregirig (maktlysten) är känslig och kan bli bestört över en lite skymf. Den giriges fokus ligger i det ekonomiska, medan den grova och okultiverade endast erkänner fysisk smärta som något ont. Utifrån den individuella orienteringen av vad som är det värsta eller fördelaktigast som känslan för medlidandet grundas på. Lidbeck exemplifierar med den gamla bittra mannen som inte kan känna med den ungas olyckliga kärlek för att han helt enkelt inte kan, då den formen av känsla sedan länge lämnat hans kropp. En rättvis person kan se bådars perspektiv och det är en viktig människokänedom. Den går dock bara ett förvärva denna sanna kännedom genom egna erfarenheter och inte i böcker.⁵⁶

Lidbeck menar att närvaron är en viktig komponent i att kunna känna med andra och därmed känna medlidande. Denna närvaro kan dels vara fysisk men även sinnlig ifall den återges på ett gott vis. Det är dock att föredra att medlidande upplevs i förstaperson för att känslan som bäst skall infinna sig. Olika människor reagerar olika på andras olycka, och detta grundar sig enligt Lidbeck i hur pass god personens själ är. De som sedan innan har en elak sådan blir bitter, medan en god själ i stället blir mjukare och medlidsam. För denna goda själ gäller det även att observera olika gruppers behov, där Lidbeck talar om den okultiverade och den äregirige. Denna känslomässiga kunskap är något som endast kan erfaras genom praktik och inte via böcker.

Texten är tydlig med den estetiska kopplingen och talar med ett tydligt bildspråk med anknytning till konstens värld. Texten får därav en genomgående kulturell koppling. Detta

⁵⁵ Lidbeck & Kollinius 1807, s 5-7.

⁵⁶ Lidbeck & Kollinius 1807, s 7-10.

märks även i själva innehållet när Lidbeck talar om att en väl återgiven bild lika väl kan fungera som en förmedlare av medlidandet.

3.2.3 Vem förtjänar Lidbecks medlidande?

De som kräver mest medlidande är individer som är fläckade av avund och hat enligt Lidbeck. De är dem som anser sig vara berättigade till företräde och endast älskar sig själva. Dessa är olyckliga människor som drunknar i sin egen bitterhet. Den man inte kan känna för, den som frambringar en likgiltig känsla, eller som man endast finner fel med, kan man heller inte ge sitt medlidande. Det kan kännas som att sådana personer förtjänar lidandet de går igenom som ett straff. Lidbeck menar att även detta är en del av medlidandet, då ju mer man älskar andra människor och värderar deras dygdiga egenskaper desto viktigare är det att erkänna deras fel och brister. Det är ett betyg på deltagande och medlidande. Att vara medlidsam är ett tecken på ett gott hjärta och i det ingår även att vara förlåtande. Denna dygd kan dock ej tillskrivas människan utan snarare naturen då det inte av människan skapas genom överläggning och eftertanke. Människan är allt för väl medveten om att det är förnuftet som är den väsentligaste tillhörigheten. Lidbeck menar att makt, rikedom, skönhet och dylikt endast är ödets och födselns gåvor. Det som vi kan tillskriva oss själva är strävan och vilja att uppfylla drifter utifrån våra egna betraktelser. En människa som är medlidsam är alltid älskvärd, men för att även bli aktningsvärd behöver hennes känslor vara effekter av hennes tankesätt.⁵⁷

Det flyktiga lättsinniga medlidande, som utan urval söker ämnen och utan sansning gör godt är en plats sprungen ur naturens sköt, men af ingen odlare vördad; det vittnar väl om ett hjerta ursprungen ämnadt att vara en vällust för sitt släkte, men oftast misledt och förvilladt kan det qväfva rättvisans och våra manligaste och ädlaste dygder. (Det är således endast ett medlidande, som har förnuftet till vän och råhare, det är endast den stadgade varaktiga ömhet, som bär tydliga märken att vara äfven gillad och beredd af förnuftig öfverläggning, som kan förtjena andras varmaste akning och bifall.)⁵⁸

Vad Lidbeck metaforiskt målar upp ovan är sin bild av olika former av medlidande. Den typ av medlidande som utförs utan ett urval och genomtanke är bara en missledd och förvillad känslouttryck. Detta till skillnad från medlidandet som är sammankopplat med förnuftet som

⁵⁷ Lidbeck & Kollinius 1807, s.7-10.

⁵⁸ Lidbeck & Kollinius 1807, s. 10.

kan generera den rätta och varaktiga ömhet som bör betraktas som den ädlaste formen av aktning och vördnad.

Den medlidsamma bör enligt Lidbeck alltså klara av att finna de dygdiga dragen även hos de bittraste av olyckliga människor. Det förlåtande draget som lyfts fram i anknytning till att även kunna se det bästa hos de som förtjänar det minst. Denna dygd tillskrivs dock inte människan utan naturen, något som Lidbeck i sin text härleder till Skaparen. Denna beskrivning passar väl i den romantiska eran med sin vurm för det naturliga och den religiösa blomstringen. De yttre skikten hos människan tillskriver Lidbeck ödet, medan det är strävan att vilja skapa förändring utifrån betraktelser av naturen som kan tillskrivas människan. Resonemanget tar en vändning när Lidbeck beskriver hur medlidande besitter olika nivåer. För att ta steget från att vara älskvärd till även aktningvärd krävs ytterligare en egenskap från människan, nämligen att sammankoppla medlidandet med förnuftet.

Att de ädlaste av dygder tillskrivs män, är föga förvånande, men ger en bild av den kulturella struktur som återfinns i den historiska tiden. Då framförallt vetenskapen och akademien uteslutande bestod av män. Generellt genom texten refereras till män, det kvinnliga pronomen finns med och då relaterat till människosläktet.

Vad som borde göra människan likgiltig inför andras välstånd är enligt Lidbeck tanken på vår egen tillvaro. Det är många som endast lägger sin energi på sin egen närmsta krets och håller sig även inom den när det kommer till uttryck för medlidande. Dessa människor är egennyttiga varelser, egoister, men även svaga själar som älskar sina medmänniskor, men som är upptagna med sina egna bekymmer och olycka och förgäter där med likars nöd. Något som däremot förefaller förenas är hjältemod och medlidsamhet.

Hjelten med en hög själ är föga bekymrad om egna fördelar, då åter den fege vakar deröfver med oupphörlig ångest i den förre har ett sinne öppet för alla intryck, då den sednare lefver stängd inom sina mörka tankar.⁵⁹

Lidbeck identifierar att hjälten framställs med ett fokus på tapperhet och inte på hur fager eller ömklig denna är. Anledningen är hjälten inte är uppfylld av sina egna behag. Hjälten har ett öppet sinne för intryck medan den fege är hämmad i sin syn på omgivningen. Hjälteliknelsen stämmer väl överens med den genomgående bilden som Lidbeck målar upp av den medlidsamme och får betraktas som den rådande idealbild som finns i samtiden. Likväl som bilden av den ädla medlidaren formas, skapas även en motpol som målas upp som egoistisk,

⁵⁹ Lidbeck & Kollinius 1807, s 11.

ångestfylld, feg och svag. Det finns en tydlig dualism i resonemanget där dygden är ledstjärnan för det goda medlidande exemplet.

Vad Lidbeck gör i avhandlingens första del är att han identifierar de fyra framstående egenskaper som gör det möjligt att uppleva lidandet och underbygger sina resonemang med exempel. Den första är att det underlättar om individen har en inbillningsgåva med listiga inslag. För att kunna måla upp den lidandes tillstånd och sätta sig in i dennas situation och där med känna medlidande. För det andra underlättar erfarenheter av egna olyckor för att kunna känna med andra likar. Den tredje egenskapen representeras av draget att kunna ha överseende med de olyckliga brister och fel och fokusera på att de är olyckliga likar. Den fjärde och sista egenskapen är att kunna hålla de egna bördorna och olyckorna på avstånd så att individen inte uppfylls av sina egna sorger. Dessa egenskaper kan erhålls på egen förtjänst och Lidbeck understryker att tårar inte räcker för att visa medlidande gentemot den olyckliga. Man får dock inte glömma att en människa som utöver medlidsamheten även besitter fina omdömen och är en rättvis människa, har ett högre värde än den som endast är medlidsam. För att medlidandet skall kunna betraktas som en dygd, krävs även ett ädelt tankesätt som föranleder medlidandet.⁶⁰

Medlidandet har alltså en möjlig inkluderande effekt där andra goda egenskaper kan tillkomma på köpet. Den medlidsamma och rättvisa människan, står då högre i människohierarkin än den allena medlidsamma. Tyvärr utvecklar inte Lidbeck detta resonemang djupare då reflektionen väcker ett fortsatt intresse. Lidbecks tankar kan tolkas som att medlidandet öppnar upp för att samla på sig fler dygdiga egenskaper som bättrar på den enskilda människans status.

3.2.4 Varför känner människan medlidande, denna tvehövdade känsla?

Genom den visa inrättning som världen följer har det blivit som så att medlidandet är en blandad känsla. Lidbeck formulerar den som både angenäm och oangenäm. Detta har sitt syfte då det är en förutsättning för att utövaren av medlidandet inte skall fly från den olycklige, styrd av sin egen egoism. Lidbeck lyfter upp ämnet tårar som debatteras inom medlidandediskussionen. Det råder delade meningar mellan olika författare i samtiden, han använder sig av Campbells *Philosophy of Rethoric*⁶¹ för att styrka hur det framställts. Vad

⁶⁰ Lidbeck & Kollinius 1807, s.11f.

⁶¹ Lidbeck hänvisar utan årtal, eventuellt åsyftas Campbell, George, "The Philosophy of Rhetoric vol II", Edinburgh 1776.

Lidbeck menar är att dem som anser att tårar bara har en orsak har fel, det kan nämligen lika väl ha flera överlappande anledningar.

Ingenting är visare, än att hvar och en sinnesrörelse, och således äfven medlidandet, är så vida den ej för länge fortfar, i det afseende behaglig, att den gör omvexling i vårt tillstånd, är en motion för själen och kroppen, förjagar de tankar, som besvära oss, eller den ledsnad som tårer, fyller själen med dyna lifliga föreställningar och låter oss se världen från en annan synpunkt än den alldagliga.⁶²

Lidbeck beskriver här det stora inflytande som sinnesrörelser har och dess kapacitet att påverka människan. Nöjet som sinnesrörelser frambringar hos människan kan till och med i vissa fall överstiga förnuftskänslan. Lidbeck lyfter fram i sin exemplifiering de som söker vreden och hettan bara för att stimulera de inre sinnesrörelserna. Just eftersom människan söker dessa rörelser är det inte konstigt att människan söker medlidandet. Känslan behagar just för att den upprör sinnet och genererar nya tankevägar. Det är väl förankrat i människonaturen att söka efter dels det nya och dels det som berör själen, något som blir tillfredsställt i mötet med sorg och olycka. Men det räcker inte med vilken sorg som helst. Individen, inför vilken medlidandet skall kännas måste även besitta någon form av enskild egenskap som gör att just dennes medlidande blir attraherande.

Lidbeck menar att medlidande har makten att väcka vår kärlek och våra moraliska känslor. En god människa leds själmant till medlidandetanken och ser inte till den olyckliges lidande, utan även till dennas goda egenskaper. Den elake kan även den känna känslan i vissa stunder, men det är bara en temporär känsla av välvilja, då denna efteråt återgår till sina tidigare icke medlidsamma vanor.

Vi äro af naturen begåfvade icke blott med sjelfkärlek, utan äfven med människokärlek och välvilja. Den förra är den starkaste driften, som förnuftet sträfvar att hålla inom behöriga gränser; den sednare är en böjelse, den vi genom goda tänkesätt skola ännu mer utveckla och stärka.⁶³

Det finns en spänning mellan självkärleken och människokärleken i Lidbecks text som citatet ovan påvisar. Där självkärleken kan frambringa avund, fruktan och hat, ifall individen möter någon annans lycka. I stället bör människokärleken lyftas fram som det fördelaktiga då denna böjelse frambringar det goda och berikar individen.

⁶² Lidbeck & Kollinius 1807, s. 13.

⁶³ Lidbeck & Kollinius 1807, s. 15.

Det är bättre att söka sig till dem som är olyckliga och behöver hjälp, än att beblanda sig med dem som är lyckliga, för att låta den ädlare medlidande egenskapen få breda ut sig i stället för att låta oönskade egenskaper få andrum.

Lidbeck beskriver sinnesrörelser och i detta fall tårarna som en som en grundläggande drift. Starka sinnesrörelser anser Lidbeck ha förmågan att överstiga förnuftet. Det är inte konstigt att människan söker denna medlidsamma känsla då hon drivs mot den. Starka sinnesrörelser är en del av den dualistiska känslorstormningen som är förenlig med medlidandekänslan. På samma gång som medlidande känslor förmedlar något gott för de även med sig något ont. Denna människokärlek och koncentrationen kring människan har en stark förankring inom den humanistiska kunskapsteorin. Ett kriterium för en god människa definieras i Lidbecks text som en medlidande sådan. Denna kulturella aspekt hakar samman med den religiösa då denna ständigt är närvarande i Lidbecks text. Medlidande är, som han inledningsvis förmedlade en kreation av Gud. Den goda människan borde således falla in under en kristen definition av den goda människan, där medlidandet är en del.

Det är endast i olyckan som dygden och ett ädelt hjärtas egenskaper kan stoltsera i sin fulla prakt. Lidbeck använder sig av ett klassiskt retoriskt upprepninggrepp för att manifesteras detta med hjälp av en trefaldig upprepning.

Allt hvad menniskornaturen äger ädlast, alla de känslor och tankar, som gifa oss vårt högsta värde, visa sig klarast i motgången; denna är den botten, på hvilken dygdens och allt det moraliskt goda låter måla sig med de lifligaste färgor. Det tragiska i det sköna konsterna väcker i högsta grad vårt medlidande, men der, som så förljufvar och förädlar denna sinnesrörelse, är att deri blanda sig de renste, behagligaste moraliska känslor.⁶⁴

Den inneboende dualism som präglar Lidbecks syn på medlidande gestaltas i citatet ovan. Det är i motgången som människans ädlaste egenskaper blottar sig och det ger henne förutsättningen för moralen och dygden. Tragiken och olyckan är en förutsättning för att medlidande ska kunna uppnås. Lidbeck exemplifierar i teatern som en arena där olyckan används som en väg för att väcka människors ädlaste känslor.

Även i det verkliga livet sammanfaller de moraliska känslorna med medlidande. Och där, liksom på teatern frambringas olyckan människans goda egenskaper. Lidbeck menar på att det som gör medlidandet så attraktivt är dess koppling till det moraliska, möjligheten att nå högre mot det himmelska. Lidbeck drar paralleller mellan filosofin och teologin då slutsatsen dras att jorden är beströdd av olyckor eftersom det är en skolning för dygden. Om det inte hade funnits

⁶⁴ Lidbeck & Kollinius 1807, s. 17.

olyckor, skulle människans ädlaste känslor aldrig få möjlighet att komma upp till ytan. Det är därför av vikt att människan även ger de sorgliga scenerna vår uppmärksamhet eftersom dessa får henne att må bättre och fullända hennes sinne. Att delta och visa medlidande gentemot andras olycka är att leva upp till Guds intention.

Lidbeck avslutar sin text med att verkligen lyfta fram den teatraliska tragedin som frambringare av olyckan, som en väg att göra människan ädlare. Känslan framkommer tydligt i teatern eftersom de olyckliga sällan i verkligheten lämnar ut sitt inre fullt ut. Sällan ges olyckans hela bild då den olycklige inte vill ge alla aspekter av sammanhanget. Tragedin bjuder även in till ett slutet sammanhang där alla perspektiv kan belysas. På teatern betraktas den olyckliges problematik av en publik som gemensamt upplever medlidandet. Av främsta vikt för att denna medlidande känslan är tragedins författare. Denna har möjliggjort känslorörelsen genom att tydligt förklara olyckan i handlingen. Det är av vikt att tragedins författare besitter förmågan att anordna berättelsen på ett sådant vis att det gynnar och väcker medlidande känslor hos publiken. Beundran av författarens värtalighet och uttryck ökar nöjet av att bevittna mästerliga dramer. Men Lidbeck dra inte samma slutsatser som Hume gör i sin Essays XXII. Of Tragedy. Hume menar, felaktigt enligt Lidbeck, att det är i tragedin som lockar fram känslorna är grunden för medlidandet. Lidbeck vidhåller att medlidandet har ett djupare fäste i det mänskliga hjärtat som påverkas av vår välvilja för likar och sukta efter det moraliska.

Det är känslorna i kombination med goda tankar som ger människan sitt högsta värde och medlidandet är en del i det. Medlidandetanken är en väg mot det översinnliga, de som utnyttjar medlidande har de egenskaper som krävs för att förvalta tanken och uppnår det Skaparen ämnat med känslan, att föra människor närmare varandra. Det är därför viktigt att människan ger plats åt lidandet så att hon ges en möjlighet att uppnå ett så högt sinnligt stadie som möjligt. Lidbeck ser teatern som en god arena att låta medlidandet flöda, en plats där ett fullkomligt medlidande kan upplevas, förutsatt att dramats författare är en god kännare och beskrivare.

3.2.5 Avslutande analys

Medlidandebegreppets innebörd och betydelse

Ofrånkomligt att notera i Lidbecks text är den tydliga religiösa förankring som genom syrar texten. Både explicit och implicit lyfts detta fram i texten. Redan i det inledande stycket hänvisar Lidbeck till humanisten Henry Home som uttryckligen används en terminologi och resonemang med direkt anknytning till kristendomen. Detta är återkommande genom texten där

förlåtelsen och dygden bland annat har centrala roller. Den korrekta dygden tillskrivs naturen och är en indirekt koppling till skaparen av denna natur. Grunden i hela Lidbecks argumentation bygger på att medlidandebegreppet är skapat för att föra människosläktet samman, och att olyckan därför utgör en väsentlig del av detta. Det ges alltså en förklaring till varför olycka drabbar människan på jorden, för att den ska väcka medlidande hos de goda själarna och föra människorna samman.

Medlidande förutsätter en givare och en mottagare. Att Lidbeck erkänner även den mottagande parten, att även den kan ha en åsikt i frågan, visar på ett socialt intresse. Även om Lidbeck argumenterar för en hierarki bland människor och talar liksom Hummel om ”likar” finns även antydning till förening mellan olika skikt. Samtidigt målas tydliga bilder upp där det medlidande hjälteidealet lyfts fram som gott och dygdigt, medan en antihjälte även skapas som en motbild till det ytterst dygdiga. Den idealiska medlidandaren som Lidbeck åsyftar i sin text framstår som en moralisk övermänniska som besitter egenskaper som gör att den kan sätta sina egna förbehåll åt sidan och blir gränsskridande på sina moraliska vingar.

Om religionen är det ena spåret i Lidbecks text så är den kulturella förankringen den andra. Uttryckligen söker Lidbeck själv estetiken i sin text som jag betraktar som en del av hans beskrivning av medlidandebegreppet. Genom att använda ett språk fyllt av liknelser och poetiska formuleringar förmedlar han mer än en beskrivning av begreppet, han förmedlar även känslan som begreppet innebär. Bilden av Lidbecks medlidandebegrepp blir därmed än mer dynamisk. Utöver det rent språkliga anknyter även textens innebörd till vikten av konsten, författaren och förmedlarna av känslor. Det tas till sin extrem mot slutet av texten då Lidbeck går så långt att han menar att på teatern beskrivs känslan nästan än bättre än den verkliga, eftersom inom teatern har man som åskådare möjlighet att fånga in alla komponenter av situationen. Vikt läggs alltså på konsten, på det kreativa och på språket.

Texten målar inte upp några konkreta politiska teorier, vid en första anblick kan det tolkas som att de förvunnit bland den tunga återknytningen till religionen och kulturen. Men det är just det som är agendan som kan utläsas ur texten, då det är fokus på människan, naturen, kulturen och religionen som fullkomligt genomsyrar Lidbecks syn.

Synkront medlidande

I enighet med den synkrona analysen har begrepp som tillämpats i texten och som konsekvent använts observerats. I Lidbecks text är det framför allt orden hjärta, rörelse/rörande, likar, förnuft och känsla som är återkommande genom texten. I jämförelse med den definition av medlidandebegreppet som gavs tidigare i uppsatsen kunde egentligen endast begreppet välvilja

sammankopplas till Lidbecks medlidandebegrepp. Ett begrepp som i 1945 års ordbok betraktades som något medlidande kunde framkalla. Sympatibegreppet nämns enstaka gånger, liksom begreppet medkänsla som är angränsande. Annars är det anmärkningsvärt att ingen av de övriga begreppen är att finna i Lidbecks version. När det gäller begrepp med anknytning till upplysningseran så är det intressant att just upplysningsordet, inte alls används i förhållande till ordet förnuft, som användes bland de mest frekventa i hela texten. Det Lidbeck dock har gjort är att använda språket för att förmedla en stark känsla i texten med hjälp av symbolik och liknelser, som fångar upp begreppets essens i en vidare form än vad en synonym kan göra utan en djupare begreppsanalys.

Enligt Lidbeck är begreppet medlidande en gåva från Gud som är att betrakta som en av de högst stående känslor en människa kan uppnå. Det kommer ur olyckan, som därav är en viktig komponent för medlidandet existens. Olyckan måste få ta plats för att den gudomliga medlidande känslan skall få utrymme. Människan söker medlidandet får att nå den upphöjande känslan. Medlidandet går att erhålla både om man beskådar olyckan själv, liksom om man får den väl återberättad. Det är goda själar som visar medlidande, men det finns en subjektiv aspekt, då varje människa har olika definitioner av vad olycka är. Men den som verkligen känner medlidandet och har det sammankopplat med sitt förnuft kan se när någon är i olycka och behöver välvilja. Det är inte den fege, egoistiska eller den ångestfulla som ger medlidande. Däremot förtjänar just dem som har det svårast medlidandet mest.

Diakront medlidande

Förankringen som Lidbecks medlidandebegrepp har i erfarenhetsrummet startar liksom föregående text med Platon. Kopplingen ligger i att Platons kunskaps typer lyfter upp bland annat estetiken, som är ett element i Lidbecks text. Flyktigt men icke att förglömma, använder sig Lidbeck av Dion Chrysostomos ord om att genom ondskan lär människan sig att känna medlidande. Dion verkade under det första århundradet i vår tidräkning. Ett hopp i erfarenhetsrummet gör att nästa referens David Humes teater referens, där Hummel inte delar hans åsikt kring att känslorna i grunden kommer ur tragedin. Henry Home som även han var aktiv under den första halvan av 1700-talet lyfts också upp i texten. Estetikkopplingen återkommer när intresset mellan det natursköna och det konstsköna återkommer i Tyskland där bland andra Schelling tar åt sig av tanken. Schelling som 1802 föreläser i Köpenhamn om

naturen, själen och naturfilosofin.⁶⁵ Uppenbart är att Lidbeck är inspirerad av dessa strömningar om man ser till erfarenhetsrummet.

Den framtidshorisont som kan antydast kan knytas till den religiösa tyngden i texten. Lidbeck skapar en tydlig bild av den som ger medlidande som ett dygdigt ideal. Det är den beundran och eftersträvansvärda som goda individer kan skapa för sig med hjälp av sitt förnuft. I inledningen av sin text framhåller Lidbeck även vikten av en dygdig och religiös uppfostran, så att den blir vis. Vid framtidshorisonten hägrar ett samhälle med individer som har en ambition att omfamna olyckan, för att utvinna den gudomliga medlidande känsla som den väcker till liv.

Den historiska tid som Lidbecks medlidandebegrepp skapats i, är ur ett erfarenhetsrum med framtidsambitioner och tron på människan som en varelse som är inkännande och strävar efter att upphöja sig och bygga på banden mellan den kroppsliga människan och den andliga. Det är i den andan Lidbecks framtidsorientering även gör sin insats. I strävan mot ett gott och dygdigt samhälle finns behovet att redan i unga år fostras in i det, änglarna visar vägen och det gäller att lyssna på deras röster.

⁶⁵ Blomqvist Karin, Nationalencyklopedin, sökord: Dion Chrysostomos, 2011; Hermereén, Göran, 2011; Eriksson 1988, s.175.

4 Sammanfattning och avslutande diskussion

Ambitionen med uppsatsen är att fånga upp medlidandebegreppets betydelser i den historiska tid då Hummel och Lidbeck författade sina avhandlingar. Utifrån verken har medlidandebegreppets betydelse runt sekelskiftet 1800 utkristalliserats genom att se till vilka sociala, politiska, kulturella och religiösa tendenser som speglar det förgångna och det framtida.

4.1 Sociala, politiska, kulturella och religiösa avtryck

Medlidandebegreppet som Hummel och Lidbeck grundligt analyserat har uppenbara inneboende sociala, politiska, kulturella och religiösa kopplingar. Den ovan förda analysen antyder i enighet med Koselleck att begreppet besitter ett inneboende sammanhang. Trots att de två texterna är författade inom en förhållandevis kort tid är det två skilda medlidandebegrepp som målas upp. Det finns tydliga gemensamma faktorer, men även flera separerande.

Hummels text präglas av nyttan, kategorisering och rättvisa i relation till begreppet medlidande. Den kulturella inspirationen är påfallande och antyder om en fransk kulturpåverkan. Hummels text är författad sex år efter det att Gustav III avlidit men är tydligt inspirerad av de ideal som despoten ansågs vara de rätta. Hummel är även tydlig med sin ställning gentemot dem som inte har den rätta uppfattningen kring tro. Han avskriver Swedenborgare och liknande grupper och menar på att de inte vill se sanningen och ljuset. Det är de upplysta dragen som Hummel saknar hos dessa icke renodlade religiösa yttringar. Eriksson menade på att Swedenborg kan betraktas som en inspiratör till de senare ledande krafterna inom den romantiska rörelsen. Det kan vara så att Hummels tydliga markering gentemot denna grupp kommer ur att det börjar ske förändringar i den kulturella strukturen mot slutet av 1700-talet. Romantiken var i antågande, Schelling arbetade med sin naturfilosofi och de romantiska rörelserna hade börjat sippra ut över de tyska gränserna. Exempelvis kom den

första svenska versionen av Goethes Sturm und Drang-epos *Werthers lidande* 1783, då den översattes av Erik Wilhelm Weste.⁶⁶ Passagen i hans text kan vara ett försök att kväva eller avskryva den formen av tankeströmningar som han inte fann önskvärda. På samma gång väljer Hummel att skriva en avhandling på ett så känslorelaterat ämne som medlidande ändå är.

Ur ett kulturellt perspektiv är textens framställning målande och beskrivande, men i relation till Lidbecks verk som har ett tungt lyriskt språk, upplevs Hummel som något mer förnufts styrd i sin form. Gråten lyfter Hummel fram som något utan en funktion i medlidande situationen och saknar nytta, därför avråder han från den emotionella yttringen. Men liksom Lidbeck upphöjer Hummel författarens förmåga som avgörande för att vidarebefordra medlidande känslor till dem som inte kan uppleva olyckan i första person. Båda har starka tendenser och återkoppling till den kulturella sfären, men Lidbecks engagemang ligger snäppet högre.

De två texterna beskriver medlidandet men den Hummel författade har en mer politisk underton. Lidbecks formuleringar är däremot förankrade i den kulturella och religiösa kontexten. De två begreppsförklaringarna vrids åt varts ett håll, där den ena är mer att anknyta till upplysnings tankegångar med nyttoorientering och förnuftsstyrt medlidande, medan den andra har en starkare romantisk koppling i sin syn på medlidandet som en möjlighet att sammankoppla det andliga och det kroppsliga.

De ovan beskrivna sociala, politiska, kulturella och religiösa tendenser som går att finna inom medlidandebegreppet gestaltar begreppets essens. Denna analysform kan ställas i relation till Lynn Hunts teorier kring empatibegreppet som enligt henne ledde till sociala och politiska rörelser. Uppenbarligen fungerar även en omvänd form av analys, den som använts i denna uppsats. Jag anser att Hunt borde betrakta sin teori omvänt, att i stället för att betrakta begreppet som den aktiverande komponenten, se det som en inverterad historisk berättelse. Att i stället utgå från begreppet som en spegel av tidens förväntningar i motsats till att se det som orsaken till förändringar. Ifall hon hade betraktat empatibegreppet i enighet med Kosellecks idéer hade hon förmodligen inte upplevt samma nyckfulla känsla som hon talar om då det handlar om människors känslor. För även om det kanske inte finns ett rationellt sätt att kartlägga känslor, så går det att hitta dem och förklara dem om man lyckas fånga upp deras historiska tid.

⁶⁶ Goethe, Johann Wolfgang von Goethe ”*Wethers lidande. Öfversättning ifrån tyskan*” av Erik Wilhelm Weste, Stockholm. 1783; Högnäs 2003 s.117.

4.2 Medlidande synkront

I sina förklaringar av vad medlidandebegreppet innebar, var de båda författarna sparsamma med synonyma begrepp. Den begreppsdefinition som anges av Svenska Akademiens ordbok stämde föga in på Hummel och Lidbecks bilder. Hummel tillämpade mildhet och ömkan, och Lidbecks närmsta synonymer var välvilja och sympati. Herrarna använde i stor utsträckning ett målande språk. Det skulle kunna vara orsaken till att ord som barmhärtighet, överseende, misskund, beklagansvärd eller hjälpsamhet inte alls förekom i texterna, eftersom de inte var tillräckligt målande i sig själva. I stället användes ord som bättre kunde användas i beskrivningarna som exempelvis likar för att hävda förhållandet till vem medlidandet skulle visas gentemot. Förnuftbegreppet användes också flitigt av dem båda. Förnuftet förenades i texterna med medlidandet för att uppnå bästa utfall. I sina bilder användes ordet hjärta frekvent och tillämpades för att visa på smärta i olika sammanhang, som däremot var ett ord som inte användes mer än en gång av Lidbeck. För att beskriva hur medlidande känslan uppkommer användes ordet olycka flitigt. Innebörden av olyckan varierade, men det användes som ett vedertaget epitet för orsaken till medlidande. Båda texter innehöll gemensamt en hög frekvens av orden känsla, likar och förnuft.

Det som främst skiljer de två texterna begreppsmässigt åt, är Lidbecks tillämpning av ordet sinnesrörelse. Ordet är synonymt med en stark känslomässig påverkan och är en alltså en hög nivå av känslouttryck av olika slag. Det intressanta är att ifall man ser på tillämpningen av de två olika orden som utgör ordet sinnesrörelse, så förekommer bara sinne i Lidbecks text, medan rörelse/rörande används i lika stor utsträckning i båda. Sinne är alltså ett ord som Hummel inte alls tillämpar i sin kontext. Anmärkningsvärt är också att Hummel använder mycket och gärna ordet upplyst, för att understryka förnuftet. Lidbeck däremot nöjer sig med det senare och utelämnar helt ordet upplyst. Användningen av just det ordet hade kanske skapat, i Lidbeck tycke, oönskade associationer hos läsaren.

Som ovan påvisats har begreppet tagit två inriktningar. Då den studerade perioden var präglad av flera olika idéströmningar och inspirationsvägar, beskriver Hummel och Lidbeck två olika nyanser av en historisk tid. I analyselden framgår hur Hummel och Lidbeck enskilt betraktar begreppet. Nedan följer ett försök att formulera en gemensam bild av begreppet medlidande utifrån Hummel och Lidbecks texter *Om medlidande*.

Medlidande är det som uppstår när människan beskådar, får återberättat eller minns olycka. För mottagaren av känslan är det en avlastning av den olycka som denna upplever. Det är att betrakta som en gåva från Skaparen. Anledningen till att Gud har placerat denna känsla i människan är för att hon skall komma närmare sina medmänniskor. Syftet är att kärleken till andra människor ska vinna över den egoistiska självkärleken. Känslan får människan att sträva efter att vara just mänsklig.

Medlidandet bör rent fysiskt yttras genom en kontrollerad form av känslouttryck där mottagaren kan finna tröst och avlastning. Det visas inom den egna gruppen med likar. Känslan uppstår inuti människan och genom en öppen själ kan den förmedlas. Det är relevant att redan vid uppfostringsnivån hos en människa främja hennes kapacitet att känna med andra och med en återkoppling till den religiösa dygden. Olyckan i sig utgör en viktig funktion då den förutsätter medlidandet. Att beskåda olyckan genererar den bästa förutsättningen för att känna medlidande, men även på artificiella känslövägar är det möjligt att uppleva känslan, förutsatt att den bild som målas upp är välgjord.

Det finns vissa egenskaper som utmärker de som inte är värda medlidande och de är högmod, egoism, lättja, feghet och ångest. Dess motsatser kan betraktas som en utgångspunkt för hur en medlidande person är. Olyckan är en generator av medlidande, men eftersom varje enskild person har sin egen syn på vad olycka är leder det till att medlidandekänslan är en subjektiv företeelse. En stark egenskap hos den medlidande människan är hennes öppenhet inför andras olycka.

4.3 Medlidande diakront

I Hummel och Lidbecks texter speglas medlidandebegreppets inneboende erfarenheter och framtidsambitioner. Hummels erfarenhetsrum, utgörs av Platon, Cicero, Vergilius, Gregorius, Descartes, Rydelius, Graffigny, Rousseau, Lehnberg och Bentham. Framtidshorizonten i Hummels begrepp förknippas dels med utilitarist tanken som ligger till grund för den liberalistiska teorin, men även pekar den mot Hegels motsatsteorier som ligger till grund för den socialistiska rörelsen. De uppdelningar av människor som finns i texterna kan vara en anledning till framtida motsättningar och markantare polarisering i ett samhälle som rör sig allt snabbare. Hummels syn på att den yngre generationen bör fostras i att känna sig själva för att senare kunna känna med andra, flirtar med just den romantiska strömningen som är på ingång i Hummels samtid.

Lidbeck författar sin text nio år senare och då har perspektivet förskjutits något i förhållande till Hummels erfarenhet och framtid. Erfarenhetsreferenserna är färre i Lidbecks text, men han hänvisar till Platon, Dion, Hume, Home och Schellinger via estetiken. Lidbecks text är mer förankrad i samtiden med band till de förhållandevis nya romantiska strömningarna i samhället, även om han på sina ställen lyfter upp förnuftets relevans. Lidbecks framtids horisont grundar sig i en ambition om att ynglingar skolas in i den kristna dygden och att de formas till moraliska ”övermänniskor” som lyckas med att bygga broarna mellan det fysiska och sinnliga.

En parallell som har framtidskoppling i Lidbecks text är nationalkänslan som kommer med det romantiska fokuseringen på naturen, nationen och historien. Där man kan ana denna rörelse är i människobegreppet och synen på likar. Även om Lidbecks text inte på samma vis som Hummel fokuserar på uppdelningar, är det förekommande. I Lidbecks kategorisering av känslor där fysiska, djuriska känslor hamnar lägst i rang och de religiösa dygdiga högst, antyder att det finns skillnader. Den moraliska övermänniska som Lidbeck målar upp kan tolkas som att det är ett uttryck för en ideal medborgare som hyser medlidande inför sina likar och lever upp till hjälte idealen. Hjältarna som Lidbeck har i åtanke kan mycket väl vara av nationalromantisk karaktär.

Hummel och Lidbeck har olika syn kring förutsättningarna för dem som skall visas medlidande. Hummel är tydlig i sin ståndpunkt att det finns vissa som missbrukat sin rätt, som inte har rätt till att få medlidande. Detta är något som Lidbeck inte håller med om. Han kopplar inte in rätten till medlidande, men framhåller att de grupper som inte är goda, de som visar på egoism, lättja och dylikt är dem som är i störst behov av att visa medlidande inför. Här kan i enighet med Sandén och Östlund påvisas en indikation på en strukturell skillnad mellan Hummel och Lidbeck i synen på vem som förtjänar medlidande. Hummels medlidande förefaller alltså komma med mycket högre krav än Lidbecks. Denna skillnad indikerar på en förändring som finns mellan de två medlidandebegreppen.

Sandén och Östlund beskriver i sin text en analysmodell i tre nivåer, kognition, kultur och institution, för att försöka avkoda och förstå känslor. Den ovan förda diskussion kring vem som har rätt till medlidande kan utifrån deras modell tillskrivas den kulturella delen. Människosynen är direkt kopplad till medlidandebegreppet. Den kognitiva kopplingen i både Hummel och Lidbecks texter är den utgångspunkt i att medlidande är en fundamental del av att vara människa, en utgångspunkt som dagens neurologer och kognitionsvetare delar. Den institutionella nivån skymtar även den i bådas texter, men framförallt Lidbecks exemplifieras starkt i teaterns möjliga roll som förmedlare av medlidande. Hummel lyfter upp rättsväsendet i

sin text, när han diskuterar skillnaden mellan brott och fel, som även kan betraktas som en samhällelig institution. De tre nivåerna i Sandén och Östlunds analysmodell går alltså även att finna i Hummel och Lidbecks texter kring den varma känslan medlidande. En utveckling av denna studie skulle därför kunna vara att bygga vidare och pröva medlidandebegreppet utifrån Sandén och Östlunds analysmodell och i ett annat historiskt skede. En komparativ observation av en helt annat historisk kontext av medlidandebegreppets kognitiva, kulturella och institutionella tendenser är en möjlig framtidssträvan.

4.4 Överlappande historiska tider

Det är i utrymmet mellan begreppens förflutna och dess framtids ambitioner som den historiska tiden blottas. Det är den historiska tid som Hummel och Lidbeck verkar i. Analysen som gjorts kan tolkas på två vis. Antingen som att Hummel och Lidbeck, utgör en enhet. Att de utgör en ”emotional community” i enighet med Barbara H. Rosewein teori, eller varför inte en känslökarta som Reddy skulle betrakta det. Att Hummel och Lidbeck verkar inom samma grupp, i ungefär samma tid och har en förhållandevis likartad syn på känslan gör dem kandidater för att utgöra ett emotionellt rum. Det andra sättet att se på analysen är utifrån ett mer Koselleckianskt vis, då Hummel och Lidbecks texter utgör två olika historiska tider. Inte på grund av att de skrevs två olika år, utan för att de står på olika diakrona och synkrona grunder. Faktum är att även om det finns många gemensamma nämnare i deras syn på medlidande, finns det även stora olikheter. Jag betraktar inte Hummel och Lidbeck som likar. De verkar inom två olika tider. Hummels tid, har härletts till det vetenskapliga, kalkylerande, nyttosamhället som växt fram under 1700-talet. Även om Hummel valt att välja ett känslorelaterat ämne att skriva om och därmed har en uppenbar koppling till de ankommande känslöströmningarna, så är upplysningsförankringen återkommande genom hans text. Lidbecks text är författad nio år senare, de romantiska rörelserna hade då spritt sig på allvar över landet. Föreläsningen i Köpenhamn på Schellings teorier år 1802 kan vara en bidragande faktor till att tendenserna i Lidbecks text är tydligt romantiska. Lidbecks text är inte helt homogen och anknyter till förnuftstanken i relation till den bästa formen av medlidande, men det går inte att förbise de tydliga tecknen på den romantiska ådran som löper genom texten.

Denna undersökning har påvisat att Lidbecks text är mycket mer romantiskt färgad än Hummels komposition, som endast författades nio år tidigare. I det tidsrummet som passerat mellan dem båda har det skett anmärkningsvärda förändringar i synen på begreppet. Fokus har

flyttats från ett resonemang förankrat i en upplysningsagenda där utilitaristiska nyttoresonemang förekommer till en uppmaning att omfamna det skaparen har givit människan i romantisk anda. Liksom historien visar detta på att begrepp är föränderliga. Hummel och Lidbeck påverkas av sin samtid och av förflutna aktörer, liksom strävan efter den hägrande framtiden.

Frängsmyr framhåller i sitt verk att kulturlivet under den undersökta perioden drevs utan riktning och är att betrakta som mer eller mindre dött då det påverkades av det instabila politiska läget. Dessa texter är att betrakta som kulturyttringar av just den perioden, den dynamik de visar upp och deras inneboende mångfald visar inte på en stillastående period. Snarare visar dessa texter på den utveckling som sker inom fältet. Kosellecks teori talar om en accelererande tid som driver upp tempot och leder till kortare erfarenhetsrum. Inom de enskilda texterna påvisas motsättningar, där det finns både upplysnings och romantiska drag i dem båda. Fast det är tydligt att det har skett något under de nio år som passerat mellan de två texterna och deras historiska tider skiljer sig åt. Detta stämmer överens med vad Sandén och Östlund indikerade i sin artikel då medlidandet uppenbarligen har flera parallella innebörder och nyanser när det sätts in i olika historiska sammanhang.

Uppsatsen visar inte att det är en föreläsning om Schelling som skapar den markanta skillnaden mellan de två begreppsförklaringarna, men snarare att det under denna period fanns flera olika dimensioner av ett samhälle. Under det observerade decenniet fanns inte en syn på begreppet medlidande. Denna uppsats bevisar att det fanns minst två olika historiska tider mellan åren 1798 och 1807.

4.5 Sammanfattning

Genom att ta stöd mot Reinhart Kosellecks teorier kring begreppsanalys har medlidandebegreppet i två historiska tider identifierats. Lagrade politiska, sociala, kulturella och religiösa tendenser inom begreppet har blottats i Hummel och Lidbecks texter. Dessa var viktiga faktorer för att förstå och kunna genomföra den andra analysfasen där en synkron och diakron analys av begreppet medlidande genomfördes. Den synkrona analysen betraktar medlidandebegreppet utifrån dess samtid och relaterade det retoriskt till andra begrepp. Den diakrona analysen lyfte abstraktionsnivån och placerar in begreppet på en tidslinje, grundat på begreppets inneboende erfarenheter och framtidssträvan. Genom att studera Hummel och Lidbecks texter har medlidandebegreppets sociala, politiska, kulturella och religiösa tendenser

kommit fram. Utifrån den synkrona och diakrona analysen har två olika bilder av begreppet utkristalliserats som härstammar från två olika historiska tider. Medlidandebegreppet innehar alltså många olika nyanser och är en komplex företeelse där enskilda ord inte är tillräckligt för att förklara dess innersta essens. Det krävs att fullskaliga bilder målas upp, likt dem Hummel och Lidbeck gjort, för att fånga begreppets väsen. Beskrivningen av medlidande, som är att finna i Svenska Akademiens ordbok, är av den anledningen en tunn och endimensionell förklaring av ett så mångfacetterat begrepp. Utifrån denna undersökning kan konstateras att Svenska Akademiens ordboksdefinition bör kompletteras för att verkligen fånga upp innebörden av begreppet medlidande.

5 Referenser

Tryckta källor

Hummel, Arvid David, *Om Medlidande*, Göteborg 1798.

Lidbeck, Anders & Kollinius Anders, *Om Medlidande.*, Lund 1807.

Litteratur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina, *Textens mening och makt*, Lund 2005.

Berlant, Lauren, *The culture and politics of an Emotion*, New York 2004.

Brewer, Daniel, *The Enlightenment Past- reconstructing eighteenth-century French Thought*, Cambridge 2008.

De Waals, Frans, *Empatins tidsålder*, Stockholm 2011.

Eriksson, Gunnar, "Romanticism in Scndinavia" i Porter and Teichs antologi *Romanticism in national context*, New York 1988.

Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria – Bildning och vetenskap under tusen år*, Stockholm 2000.

Garber, Marjorie, "Compassion" in *Compassion. The Culture and Politics of an Emotion*, New York 2004.

Goethe, Johann Wolfgang von Goethe "Wethers lidande. Öfversättning ifrån tyskan" av Erik Wilhelm Weste, Stockholm. 1783; Högnäs 2003 s.117.

Hunt, Lynn, *Inventing Human Rights*, New York 2007.

Högnäs, Sten, *Idéernas historia*, Lund 2003.

Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik.*, Uddevalla 2004.

Reddy, William M., *The Navigation of Feeling. A framework for the history of emotions*, Cambridge 2001.

Rosenwein, Barbara H., "Worrying about emotions in History", *The American Historical Review*, 107:3 2002, s. 821-845.

Rydell Johnsén, Henrik ” Dödsyndernas genealogi” i Sternqvist, Catharina & Lindstedt Cronberg, Marie (red.) *Dygder och laster- Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Falun 2010.

Sandén, Annika & Östlund, Joachim ” Medkänslans makt och gränser”, historisk tidskrift 130:4 2010, s. 593-613.

Skinner Quentin, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Camebridge 2002.

Smith, Adam, *The Theory of Moral Sentiments*, Norderstedt 2009.

Uppslagsverk

Blomqvust Karin, Nationalencyklopedin, sökord: Dion Chrysostomos, 2011-05-17.

Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica, sökord: Henry Home Lord Kames, 2011. 2011-05-15.

Gottman, Felicia, The Literary Encyclopedic online, sökord: Françoise de Graffigny, 2011-05-18.

Hermerén, Göran, nationalencyklopedin, sökord: estetik, 2011-05-15.

Sjögren Petra & Vinge, Louise, nationalencyklopedin, sökord: Romantik 2011- 05-15.

Svenska Akademiens ordbok, band 17, sökord medlidande. Lund 1945. 2011-05-18.

Svenska akademins ordbok, saob.se, sökord: medlidande, 2011-05-12.

Von Platen, Magnus, Svenskt biografiskt lexikon band 19, sökord: Arvid David Hummel, Stockholm 1971-1973.